

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (İSMUS), VI/1 (2021), s. 19-43

YENİKAPI MEVLEVİHANESİ NAFİZ PAŞA KÜTÜPHANESİ VE KOLEKSİYONUNDAKİ AKLI İLİMLERE DAİR KİTAPLAR ÜZERİNE*

Fulya İBANOĞLU**

Özet

İstanbul kütüphaneleri, Osmanlı coğrafyasının genelinde olduğu üzere itibaren vakıf kütüphaneleridir. Tekke kütüphaneleri de bunlardan biridir. İstanbul bu manada pek çok tekke kütüphanesine de ev sahipliği yapmış, bunların bazıları 1925'te tekkelerin seddi kanunuyla Peyderpey Süleymaniye Yazmalar Kütüphanesi'ne devredilmiştir. Bu süreçte zayıt olmakla birlikte kalabilen kitaplardan, bunlardaki vakıf mühürleri ve temellük kayıtlarından, koleksiyonlara ait katalog ya da el yazma fihristlerden yola çıkılarak haklarında fikir sahibi olmak mümkündür. Bu kütüphanelerdeki kitapların vâkıfları umumiyetle tekkede meşihatte bulunan şeyhleri, dervişleri, ilmiye, kalemiye ve seyfiyeye mensup müntesipleri ve tabii muhibbanıdır. Vâkıfınin adıyla bilinen Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nin bulunduğu Yenikapı Mevlevihânesi bunların en mühimlerindedir. 1598'de Malkoç Mehmed Efendi tarafından kurulan Mevlevihâne'de, bu tarihten itibaren önce yine onun vakfettiği kitaplarla kütüphane teşekkül etmeye başlamış zamanla diğer vâkıflar aracılığıyla zenginleşmiş-

* Bu makale The Islamic Manuscripts of Association'un Cambridge Üniversitesi Magdalene Kolej'de düzenlediği "İslam Elyazmaları ve Sufizm" konulu 11. sempozyumda 14 Eylül 2016'da "Bir Tekke Kütüphanesi Bize Ne Anlatır?" başlığıyla sunulan bir tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Bakınız, The Eleventh Islamic Manuscript Conference Sufism an Islamic Manuscript Culture-Conference Booklet, 56-57.

** İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi Editörü, ORCID: 0000-0001-8478-2967,
e-mail: fulyaibanoglu@gmail.com

tir. Esas kütüphane binası Abdurrahman Nâfiz Paşa tarafından 1851'de tesis edilmiş, onun vakfettiği kitaplarla da koleksiyon büyümüştür. Yenikapı'ya 1831'de Osman Selahaddin Dede postnişin olmuş, elli küsür sene meşihatte bulunmuş bu esnada yazdığı, okuduğu ya da bir şekilde uhdesine geçen kitaplarla nispeten büyük kütüphane oluşturmuş sonrasında bunları mevlevihanenin kütüphanesine vakfetmiştir. Onun zamanında Tanzimat ricali Mevlevîhane'yle yakınlaşmış, bu durum Mevlevîhane'nin modernleşme taraftarı, hürriyet ve meşrutiyet gibi kavramların tartışıldığı bir yer olarak anılmasına da sebep olmuştur. Dolayısıyla devrin mühim simalarının bulunduğu bu Mevlevîhane'nin kütüphanesinde bulunan ve bulunmayan kitaplar, farklı açılardan tahlil edildiğinde tekke muhiti hakkında da bir fikir vermektedir. Bu mühim koleksiyonun yazma halindeki fihristi de kitaplarıyla birlikte tekkeler sırlandıktan sonra 1928'de Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Kitapların devri ve tespiti hususunda nasıl bir yol izlendiği tam olarak bilinmemekle birlikte Arapça, Farsça ve Türkçe lisanlarında Nâfiz Paşa koleksiyonunda 608 yazma, 724 matbu toplam 1332 kitap bulunmaktadır. Kütüphanede dinî ilimler ve tasavvufa dair eserlerin yanı sıra klasik ilimler tasnifine göre akli-nazarî ilimlere dair bir kısmı el yazması 58 kitap bulunmaktadır. Bu kitaplar metafizik, matematik-geometri, fizik, astronomi, psikoloji, tıp, musiki, jeoloji, zooloji ve coğrafya sahalarında. Tüm bunlar muvacehesinde tekkelerin seddiyle Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilen Nâfiz Paşa Kütüphanesi'ndeki kitaplar renkli ve çok cepheli bir irfan merkezinde farklı saiklerle bir araya gelmek bakımından mutlaka tetkiki haketmektedirler.

Anahtar Kelimeler: *Yenikapı Mevlevîhânesi, Nâfiz Paşa Kütüphanesi, Tekke Kütüphanesi, Osman Selahaddin Dede, Akli İlimlere Dair Kitaplar, Türk Düşüncesi*

ON THE LIBRARY OF YENİKAPI MEVLEVİHANE NAFİZ PAŞA AND RATIONAL SCIENCES BOOKS IN ITS COLLECTION

Summary

As it is generally the case with Ottoman geography, Istanbul libraries are foundation libraries. Tekke [darvish lodge] library is one these libraries. Istanbul, in this sense, has hosted countless libraries. Among these were transferred in time to Süleymaniye Library with the introduction of 1925 Law on the Closure of Tekkes and Zawiya. Although there are losses in this process, talking about these books is made possible by foundation seals, acquisition records and their collection records or hand-written indexes. In this libraries vâkıfs (donators/ benefactors) of the books consist of the sheiks that explain their teachings, dervishes, people related to İlmiye, Kalemîye and Seyfiye and their supporters. Yenikapı Mevlevihane that includes Nâfîz Paşa Library, known for its foundation's name, is among the most important of them. In this Mevlevihane, founded by Malkoç Mehmed Efendi in 1598, the creation of a library with the culmination of Malkoç Mehmed Efendi's books started before its establishment and thrived via other foundations. The actual library building was based by Abdurrahman Nâfîz Paşa in 1851 and the collection of the library grew with his donations. In 1831 Osman Selahaddin Dede became the postnişin of the Yenikapı and has exercised this role for around 50 years. During this period, he has created a relatively big collection of the books he has written, read or acquired in a way or another and later went on to donate these to the library of Mevlevihane. Higher officials of the Tanzimat have especially got closer with the mevlevihane and this situation has caused mevlevihane to be called a place that supports modernization and terms like liberty and constitutionalism could be discussed. The catalog of this important collection, in manuscript form, was transferred to the Süleymaniye Library in 1928, after the darvish lodges were glazed. According to this, Nâfîz Paşa collection consist of 1332 books in Arabic, Persian and Turkish; 608 of which are manuscripts while 724 are printed. 58 of the abovementioned books belong the fields of metaphysics, mathematics-geography, physics, astronomy, psychology, medicine, music, geology, zoology, and geography that fall under the category of rational sciences under the classical sciences classification method. According to all these, books that belonged to Nâfîz Paşa library and were transferred to Süleymaniye Library deserve further study due to the fact that how and why they got together and the way they got together in a colorful and a multilayered place of understanding.

Keywords: *Yenikapı Mevlevihane, The Library of Nâfîz Paşa, Lodge Library, Osman Selahaddin Dede, Rational Sciences Books, Turkish Thought*

Giriş

Bu makalede önce Yenikapı Mevlevihânesi bünyesinde inşa edilip bânisi ve vâkıfı Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın adıyla anılan tekke kütüphanesi hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.¹ Bununla Türk-İslâm düşünce tarihinde, bunun içinde de hususen tasavvuf tarihimizde, mevcut tekke kütüphanelerinin nasıl bir fonksiyon icra ettiği, nerde durduğu, okur-yazar ilişkisi bakımından şeyhlerin, dervişlerin, muhiblerin bir tekkede neler okuduğu gibi soruların cevaplarına dair ipuçlarına ulaşılabileceği düşünülmektedir. Bu noktada kütüphanedeki yazma ve nadir pek çok eser farklı açılardan değerlendirilebilir, İstanbul'daki diğer tekke kütüphaneleriyle mukayeseye gidilebilir. Ancak bu makalenin sınırları gözetilerek öncelikle ve sadece Nâfiz Paşa koleksiyonundaki² akli ilimlerden nazari ilimlere³ dair kitapların listesi verilecek, böylece yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz türden meseleleri konuşabilmek için çerçevenin bir kısmı çizilmesi planlanmaktadır.

Bânisi Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın (ö. 1852) ismiyle anılan Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi koleksiyonu esas itibarıyla 1597'de yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Efendi'nin tekkeyi tesis etmesini müteakip kendi kitaplarını buraya vakfetmesiyle teşekkül etmeye başlamıştır. Kütüphane binası ise, II. Mahmud ve Abdülmecid devri Maliye ve Evkaf nâzırlıklarında bulunan Nâfiz Paşa tarafından 1851'de tesis edilmiştir. Bu koleksiyonda bulunan, belki bulunmayan kitaplar, tekke müntesiplerinin ve muhitinin nasıl bir entellektüel altyapıya sahip olduklarına dair bazı ipuçları verecektir. Mevcut kitapların türleri, dilleri, menşeleri gibi hususiyetlerin ortaya konulması da İstanbul tekke kütüphanelerinin mahiyetleri hakkında bir kanaat hasıl edecektir. Bu sebeple irfan ve kültür tarihimizde son derece mühim bir yere sahip Yenikapı Mevlevihânesi özelinde önce tekke kütüphanelerinin mahiyeti, sonra Nâfiz Paşa koleksiyonunun tarihçesi ve teşekkülüne dair bir tasvir yapılacaktır. Daha sonra 1928'de Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilen Yenikapı Mevlevihânesi kütüphanesinin elyazması fihristi ve bugüne intikal edebilen kitapları dikkate alınarak örnek bazı kitaplardaki mühürler, temellük ve tesahüb kayıtlarından yola çıkarak kütüphanenin nasıl teşekkül ettiğine bakılacak, akli ilimlerin nazari ilimler sınıfına giren metafizik, matematik ve fizik kitapları listelenecektir.⁴ Kütüphanedeki bu kitapların listelenmesi için koleksi-

¹ İstanbul tekke kütüphaneleri özelinde Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nden bahseden ilk metinler için bakınız, Fulya İbanoğlu, "Cambridge'de İstanbul'dan Bir Tekke Kütüphanesini Anlatmak", 26-28; Fulya İbanoğlu, "İstanbul Camii ve Tekke Kütüphanelerine Dair İki Örnek: Eyüp Sultan Camii ve Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi", 94-99; Fulya İbanoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında Basılmış Farsça Kitaplara Bir Başka Açından Bakmak: 19. yüzyıl İstanbul Tekke Kütüphanelerindeki Matbu Farsça Eserler", 199-218.

² Zühdü Bey ve Feyzullah Paşa kitapları Nâfiz Paşa koleksiyonuna mülhak olduğu ve bunları dahil etmek makalenin hacmini genişleteceğinden şimdilik hariçte bırakılacaktır.

³ İslam ilimler tasnifi, ilimlerin alan ve sınırlarının birbirinden ayrılması, bunların sistematik olarak değerlendirilmesi müslüman mütefekkirler tarafından farklı dönemlerde farklı tasniflere mevzu olmuştur. Hususen ilimlerin dini ve felsefi ilimler olarak ayrılması, din-felsefe ilişkisi meselesinin de bir boyutunu oluşturmuştur. Makalede elbette bu mesele tartışılmayacaktır. Fakat aşağıda vereceğimiz listenin oluşumunda esas aldığımız tasnifin arka planına burada değinmek yerinde olacaktır. İslam ilimleri öncelikle nakli/dini ve akli/felsefi olarak ikiye ayrılır. Nakli ilimlere tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf girmektedir. Akli ilimler ise nazari ve ameli olarak ikiye ayrılmaktadır. Nazari ilimler ilahiyyat (metafizik disiplinler), riyaziyyat (matematik ilimler), tabiiyyat (fizik ilimler) olarak tasnif edilmiştir. Ameli ilimler içinde ahlak, tedbir'ül-menzil ve siyaset anılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, "İlim", DİA, c. XXII, 113-114.

⁴ Osmanlı'dan intikal eden vakıf kütüphanelerinin teşekkül süreci, kitapların tedariki, kütüphane koleksiyonları hakkında son yıllarda pek çok çalışma yapılmaktadır. Vakıf kütüphanelerinin bu makalede olduğu gibi tematik listeleri yayınlanmasa da bazı kitaplıklara dikkat çekilmektedir. Msl. bkz. Filiz Dıgıroğlu, "Kütüphane-i Umumi-i Osmani ve Bağış Koleksiyonları: Çerçesheyhâde Kitaplığı", Arşiv Dünyası, 2021/Kış, c. VIII, S. II, 106-114.

yonu ait yazma fihristten ve Süleymaniye Yazmalar Kütüphanesi'ndeki dijital katalogdan istifade edilecektir. Böylece bir mevlevihanenin/tekkenin kütüphanesinde hangi kitapların olabileceği, dolayısıyla bir/bu tekkede neler okunduğu, bunların hangi ilim dallarına ait olduğu, oranları, kitapların bu koleksiyonda hangi yollarla toplandığı sorularının cevapları araştırılacaktır. Öncelikle akli ilimlere dair kitapların tespiti yapıp koleksiyonun tamamını kuşatacak sonraki adımlarda böylece bir tür giriş yapılacaktır.

1. Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nin Tarihçesi ve Koleksiyonun Teşekkülüne Bir

19. yüzyılda İstanbul'da tesis edilen müstakil kütüphaneler, Bayezit Umumi Kütüphanesi hariç Osmanlı coğrafyasının genelinde olduğu üzere⁵ vakıf kütüphaneleridir. Bu yüzyılda İstanbul'da, 16. yüzyıldan beri olduğu üzere kütüphaneler cami, türbe, tekke gibi müstakil bir hayır kurumunda yer alırlar⁶ ya da daha önce kurulmuş tekke kütüphanelerine bağışlar devam eder.⁷ Kütüphanelerin ilk kurulduğunda vâkıfı tarafından vakfiyesi düzenlenir, nâdir de olsa bu vakfiyelerde kütüphaneye vakfedilen kitapların listesi bulunur.⁸

Malum olduğu üzere, İstanbul'un önemli kültür mahfillerinden biri de tekkeleridir. Tekkelerden bazılarının kendi bünyelerinde teşekkül eden kütüphanelerin onların bu yönlerini daha da pekiştirdiği, İstanbul'un dinî hayatının yanı sıra tefekkür hayatına da katkıda bulduklarını düşünmekte beis yoktur. Vakıf kütüphaneleri arasında bulunan tekke kütüphaneleri öncelikle tekkelerin selamlık kısmında bulunan dolaplara, bazen tevhidhaneye konulan kitaplardan teşekkül etmiştir. Bazen de postnişin şeyh veya tekkeye müntesip kalemiye, seyfiyye gibi üst düzey bir bürokrat tarafından tekke yakınında müstakil bir bina olarak vakfen kurulmuştur. Bu tür vakıf kütüphaneleri zamanla müntesipler ve muhibbanın aşağıda da ele alacağımız üzere kendi teliflerini⁹ bağışlamaları¹⁰ ya da satın alıp vakfettikleri kitaplarla zenginleşmiştir.

⁵ İstanbul'da 16. yüzyılda kurulan bazı tekke kütüphaneleri için bkz. Erünsal, a.g.e., 132-133, 147, 152; 17. yüzyılda kurulan bir tekke kütüphanesi için a.g.e., 189; 18. yüzyılda Karagümrük Şeyh Nureddin Cerrahi Zaviyesi'ndeki kütüphane için, a.g.e. 220, Çarşamba Murat Molla tekke kütüphanesi için a.g.e., 225, Tophane Kadiri Asitanesi kütüphanesi için a.g.e., 226 ve diğer başka tekke kütüphaneleri için a.g.e., 245.

⁶ 19. yüzyılda tesis eden bazı tekke kütüphaneleri ve banilerinin isimleri için bkz. Erünsal, Osmanlılarda Kütüphaneler ve kütüphanecilik, 272-273.

⁷ Erünsal, Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, s. 275.

⁸ Bazı tekke ve zaviyelerdeki kütüphaneler ve vakfiyeleri için bakınız, Özer Soysal, Türk Kütüphaneciliği-Belgeler-II, 315-317 ve 321-335.

⁹ Dervişlerin niçin ve nasıl eser telif ettiklerine dair Mustafa Kara, *Kalem, Kitap, Kütüphane*, 29-39; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19.yüzyıl)*, 776-852'da şeyh efendilerin, dervişlerin telif ve tercüme eserlerinin listesi verilmiştir.

¹⁰ Msl. Sütlüce Dergahi kütüphanesinde tek yazma nüshası olan bir şeyhufendinin yazdığı ve bağışladığı biyoloji, fizyoloji gibi ilimlere değinerek hazırlanan Darwin reddiyesi 19. yüzyıl tekke ve kültür hayatına dair bir ipucu ve bilirdir. Bahsi geçen reddiyyeye dair bir makale için bk. Fulya İbanoglu, "Terakki ve Tekâmül Meselesine Tekkeden Yükselen Bir Ses: 'Darvin'e Cevab İrşâdî'l-gâvin bi-reddi nazariyeti Darwin İsimli Risalenin Çevrimyazısı ve Tahlilî", 273.

Bu bakımdan büyük tekkelerin hususi birer kütüphaneleri olmuştur. Bunlardan en mühimi Konya'daki Mevlevî Âsitanesi'ndedir¹¹ ve esas itibarıyla her mevlevihanede böyle bir kütüphane bulunur. Şeyhin kitap odası dışında özel kitap dolapları veya kitap odası yapılırken bazılarında mevlevî külliyesinden bağımsız bir kütüphane inşa edilmiş ve ayrı vakıflar kurulmuştur.¹² Elimizdeki bazı vakıf kütüphanesi ve mevlevihane kitaplık listeleri de bunu ispatlamaktadır.¹³ İstanbul tekke kütüphanelerinden vâkıfının adıyla bilinen Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nin bulunduğu Yenikapı Mevlevihânesi'nin kütüphanesi de bunlardan biridir.

Nitekim 17. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı'nın dini hayatında olduğu gibi, siyasi ve fikri hayatında da Mevlevîliğin tesiri büyüktür. Türk tefekkür hayatını şekillendiren pek çok mütefekkir ve sanatkar İstanbul Mevlevî tekkelerinden yetişmiş ya da bir biçimde buralarla

¹¹ Konya Asitané kütüphanesi hakkında Süheyl Ünver'in verdiği "14 Aralık 1963'te Konya'da Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihanelerinde Kütüphaneler" başlıklı konuşma için bk. Ahmet Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986*, 409. Ayrıca Konya'daki yazma kitapların kataloğunu Abdülhakî Gölpinarlı hazırlamış, üç cilt halinde 1972'de, dördüncü cilt de 1994'te yayınlanmıştır. Abdülhakî Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*, (Ankara: TTK Basımevi, 1967). Abdülhakî Gölpinarlı'nın aktardığına göre vefatı 1859 olan Mehmed Said Hemdem Çelebi kendisinin meşihatine kadar geçen süredeki çelebilerin tasarrufu altında bulunan tabii arada kaybolup gidenler hariç, kitapları tespit edip kaydedip vakfetmiş böylece mevlevihanede bir kütüphanenin tesisini temin etmiş. Yine Gölpinarlı'nın Feridun Nâfiz Uzluğ'tan naklettiğine göre II. Ebübekir Dede'nin vefatını müteakiben varisleri Çelebi'nin şahsına ait olmayıp dergâha vakfedilen kitapları İstanbul'a gönderip satmışlar. Abdülhakî Gölpinarlı, *Mevlanadan Sonra Mevlevîlik*, 176.

¹² Ş. Bârihüdâ Tanrıkorur, "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri", (doktora tezi), 108. Bu tezde Tanrıkorur, Hâlet Efendi ve Nâfiz Paşa'nın yaptırdığı kütüphanelerin vakfiyeleri için adres olarak Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi 837/1-2; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter no: 746, 116-121 ve 157-161'de olduğunu belirtmiştir. (Biz makaleyi hazırlarken Süleymaniye'de okuyucu salonundaki bilgisayar kayıtlarında Hâlet Efendi koleksiyonunda 837'de bu vakfiye görünmeyip, Esad Efendi kitaplığı 837'de görünüyordu. Nâfiz Paşadaki bazı kitaplar için de böyle bir durum sözkonusuydu. Yani okuyucu salonundaki demirbaş numaraları bazı durumlarda yanlış olabiliyordu, oldu da. Bunun sebebi de koleksiyonların tasnifinin yapıldığı, daha doğrusu kataloglamanın yapıldığı bilgisayarlarla okuyucu bilgisayarlarındaki görüntü eşleştirmesinin bazen nihayet henüz bulunmaması ya da mutabık kalmaması sebebiyle imiş. Bu nedenle araştırmacıların en azından müracaat ettikleri eserlerin demirbaş numaralarını mutlaka teyit etmeleri gerekiyor, aksi takdirde yanlış bilgi olduğu zehabına kapılmak son derece mümkün.) Hâlet Efendi vakfiyesi için ayrıca bkz. Erünsal, a.g.e., 255. İstanbul tekkelerinin mimarisine dair bir başka tezde de Nâfiz Paşa'nın 1850'de yaptırdığı kağıt bağımsız binanın dışında tekke içinde Şeyh Abdülhakî Efendi'ni tesis ettiği Mevlevî Kütüphanesi olduğundan bahsedilmektedir. Tez yazarının ifadesine göre her ikisinin de kitapları Süleymaniye'ye nakledilmiştir. Konu için bakınız, Esin Demirel İşli, "İstanbul Tekkeleri Mimari Eklentileri ve Restorasyonu", (doktora tezi), 193.

¹³ İsmail Kara'nın Hanyâ Girit Mevlevihânesi'ne dair yazdığı eserde dergâhın kütüphanesi ile ilgili değerlendirmelerine göre, Mevlevihâne'nin vakıf kütüphanesi mescit kısmında kurulmuş, vakfiyesine göre tekkeye vakfedilen 735 ciltlik 644 kitap müellifleriyle birlikte zikredilmiş. Kara, görebildiği diğer tekke vakfiyeleriyle mukayese ettiğinde bu evsafı ve bu çeşitlilikle bir kitap listesine tesadüf etmediğini söylemektedir. Bu listeye göre 39 cilt *Mesnevî* ve şerhleri, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, akaid kelam, siyer, mevlid, dua, mevize, evrad, feraiz, ilmihal, lügat, ahlak, felsefe, hikmet ve tip kitapları vardır. Divanların yer almasını da buranın mevlevihâne olmasıyla açıklamaktadır. İsmail Kara, *Hanyâ/Girit Mevlevihânesi Şeyh Ailesi, Müstemilâtı, Vakfiyesi, Mübadelesi*, 67-68; ayrıca vakfedilen kitapların listesi için Kara, *Hanyâ/Girit Mevlevihânesi*, 103, 105-113.

irtibat halinde bulunmuştur.¹⁴ Bu mevlevîhânelerde meşihatte bulunan şeyhler de, hem siyasete hem kültür hayatına aktif olarak katılmıştır. Hatta 17. asırdan itibaren mevlevîhâneler “adeta bir devlet müessesesi”¹⁵ halini almışlardır. İstanbul’un beş büyük mevlevîhânesinden biri olan Yenikapı Mevlevîhânesi de Mevlevîlik tarihine damgasını vuran Buhurîzâde Mustafa İtrî, Şeyh Galib Dede, Hammamîzâde İsmail Dede Efendi gibi isimlerin yetiştiği Süheyl Ünver’in tabiriyle tam bir akademidir.¹⁶ 19. yüzyılda, özellikle Nâfiz Paşa Kütüphanesi’nin kurulduğu döneme rastlayan 1831’de de, postnişinliğe gelip elli küsur yıl bu vazifeyi icra eden Osman Selahaddin Dede¹⁷ devrinde mevlevîhâne Tanzimat’ın güçlü devlet adamlarının toplandığı bir merkez olmuştur. Keçecizade Fuad Paşa, Âli Paşa, Mithat Paşa¹⁸ gibi sadrazamlar, Prens Mustafa Paşa, Mısırlı Kâmil Paşa, Şeyhülislam Sahib Molla, Osman Salahaddin Dede’nin sohbetlerine katılmışlardır. Önceleri Osman Selahaddin Dede’den *Mesnevî* okuyan II. Abdülhamid¹⁹ de, muhtemelen onun V. Murat’ı desteklemesi ve hürriyet taraftarlığı sebebiyle bu dersleri bırakmıştır. Bundan sonra Osman Selahaddin Dede devamlı gözaltında tutulmuştur.

Osman Selahaddin Dede’nin Tanzimat kadrolarıyla kurduğu yakın temas Mevlevîhâne’yi modernleşme yanlısı bir kuruma dönüştürmüş, hatta I. Meşrutiyet Anayasası’nın ilk tartışıldığı yer olmuştur.²⁰ Nitekim cumhuriyet fikrinin ele alındığı ve Fransız aydını ve burjuvasını bir nevi Fransız İhtilali’ne hazırlayan metinlerden biri olarak *Telemakhos*’un Yusuf

¹⁴ Mesela Mevlevîhâne’ye dair literatürdeki ilk eser içerden birinin kaleminden yazılmıştır. İhtifalci Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi* isimli bu eserinin başında konumuzla bir bakıma alakalı şu cümleleri serdetmiştir: “(...) *felsefe ve tasavvufun tamimi hususunda Arap, Acem ve Türk şuara ve udebasının mühim mevkii vardır.*” (s. 9) Şiir ve edebiyatın zeminin hikmet olduğu, hususen Buhara, Türkistan, Azerbeycan ve Hindistan’dan çıkan hakimlerin, ediplerin ve şairlerin İslâm memleketlerinde büyük fikri inkılaplar meydana getirdiği kanaatini taşıyan Mehmed Ziya, “*Müslümanlar, Yunan-ı kadim felsefesini tetkik ve tettebbu’la kendi reylerini de ilave etmek suretiyle felsefeyi şerh ve telhis ettiler; sonra da telife muvaffak oldular. Ehl-i İslâm felsefe ile tip ve nücumu da elde ederlerdi. Felsefe ile müşteğil olup da tip ve nücum ile meşgul olmayan veya tip ve nücum ile meşgul olup da felsefe ile meşgul olmayan gayet azd.*” (s. 10) diyerek felsefenin sınırlarını kendi noktai nazarından işaret etmektedir. Ona göre İslâm âleminde bir felsefeyi başka ilimle karıştırmadan sadece felsefe yapanlar el-Kindi, ve İbn Sînâ gibi isimlerdir. Bunların yanı sıra felsefe bir grup tarafından kelama, bir grup tarafından da tasavvufa yaklaştırılmıştır. İşte İbnü’l-Arabi ve Mevlâna felsefeyi tasavvufa yaklaştıran bu zümrenin öncüleridir. Felsefeye müracaat etmeden sadece tasavvufu halen ve fikren yaşayanlar da tarikat büyükleri Cüneyd-i Bağdâdi ve Abdülkâdir-i Geylânî gibi isimlerdir. (s. 14) Bu bakımdan Mehmed Ziya tasavvufi terbiyeden geçmiş ve klasik devir ilimler hiyerarşisinin farkında biri olarak kelam, felsefe ve tasavvufu birbirine zıt değil birbirini tamamlayan, farklı roller icra eden sahalar olarak telakki etmektedir.

¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlanadan Sonra Mevlevîlik*, 248.

¹⁶ Hususen 19. asırda İstanbul ve Anadolu’da Mevlevîliğin siyasi, içtimai ve fikir sahasında tesirlerini tetkik eden bir eser için bakınız, Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*.

¹⁷ Hakkında bk. Tahirü’l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Osman Celaleddin Efendi Merhum*, (Mekteb-i Sinayi, 1326); Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, 122- 131; Bayram Ali Kaya, *Tekke Kapısı Yenikapı Mevlevîhânesi’nin İnsanları*, 193-201.

¹⁸ Midhat Paşa’nın vasiyetinde Yenikapı Mevlevîhanesi’ne bir pay vermesi dikkate değer. *Midhat Paşa’nın Hatıraları Yıldız Mahkemesi ve Taif Zindanı-II*, 416.

¹⁹ Osman Selahaddin Dede’nin kendisinden *Mesnevî* okuduğu hocası Şeyh Hoca Hüsameddin Efendi’nin Hacı Evhad Tekkesi’ndeki dersleri, ilim ve irfan hususundaki namı Sultan Abdülaziz’e de ulaşınca sultan şeyhi bizzat tebrik etmek ister. Bu ziyaret için tekkede mahfel-i hümayun olmadığı tarafına arzeldiğinde hem tekkenin tamiri hem de mahfelin inşası için irade buyurur. Bunu bir vesileyle haber alan Hoca Hüsam Efendi, Hacı Evhad Tekkesi’ndeki eşyalarını toplayıp tekkesi Hatuniye’ye döner. Bakınız, Hasirîzâde Mehmed Elif Efendi, *Tenşitü’l-muhîbbîn bimevâkibi Hâce Hüsameddin*, 9-10.

²⁰ Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, 180, 192-196; *Saltanatın Dervişleri, Dervişlerin Saltanatı*, 37-39; Jöntürklerin Mevlevîlikle irtibatlarına dair bir çalışma için bakınız, ‘Ahmed Cahid Haksever, *Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jön Türkler*, 248; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 435.

Kâmil Paşa'nın (1808-1876) tercümesinin²¹ müellif hattının Mevlevihâne kütüphanesinde mevcudiyeti dikkat çekicidir.²²

Yenikapı Mevlevihânesi'nin kurulduğu XVI. yüzyıldan, 19. yüzyılda Nafiz Paşa ile müstakil bir yapıya kavuşan ve seddolunduğu 20. yüzyıla kadar mevlevihane bünyesinde hayatıyeti devam eden mevlevihane kütüphanesi diğer İstanbul tekke kütüphaneleriyle benzer bir son yaşamıştır. Bilindiği üzere, Kasım 1925'te tekke ve zaviyelerle, türbelerin seddine dair kanunun neşri ve Aralık 1925 tarihli genelge ile buralarda bulunan kitapların kütüphanelere devri kararlaştırılmıştır.²³ 19. yüzyılın sonunda İstanbul'da 300 kadar tekkenin varlığından bahsedilir. Genelge neticesinde çeşitli tarihlerde Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilen İstanbul tekke kütüphanesinin sayısı ise 14'tür.²⁴ Bunlardan, Samatya'daki Uşşakî Tekkesi Kütüphanesi²⁵ tekkelerin seddinden sonra²⁶, Galata Mevlevihânesi Hâlet Efendi Kütüphanesi²⁷ 1927'de, Yenikapı Mevlevihânesi Nâfiz Paşa 1928'de, Unkapanı Şa-

²¹ Fenelon, *Telemak Tercümesi*, 93 v. Bu kitabın iç kapağındaki mühürde "ez-Kütüb-i mevkûfe-i Mevlevihâne-i Bâb-ı Cedit, 87" yazmaktadır.

²² Türkçede Batı'dan yapılan ilk tercüme olarak meşhur bu eser 1859'da tercüme edilmiş, 1862'de basılmış, tercümesinin el yazma hali Şerif Mardin'in ifadesine göre "Osmanlı salonlarında bir müddet elden ele" dolaşmıştır. Nakleden, Metin Kayahan Özgül, "Yusuf Kâmil Paşa'nın Tercüme-i Telemak'ı", 198. Ayrıca, "O yıllarda Yusuf Kamil Paşa'nın Fransızca bilmediğine ve Telemak'ı kendisinin tercüme etmediğine dair bir söylenti çıkmıştı. Gerçekte tercüme yapan Ahmet Rasim'e göre Şinasi, Mehmed Galib ve İsmail Habib Sevüğe göre Giritli Hüseyin Haki Efendiydi (ö.1894) Cemil Meriç'e göre de Yusuf Kamil Paşa Telemak'ı Arapça Mavâki al-afalak fi vakai Tilmak olarak 1851-1852 yıllarında Sudan'da tercüme etmiş ve metin 1867'ye yani Yusuf Kamil Paşa çevirisinden beş sene sonrasında kadar basılmamıştı. Ayrıca Said Paşa ve İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Yusuf Kamil Paşa'yı savunup tercümenin ona ait olduğuna dair tanıklık ederler. Yusuf Kamil Paşa ve babasının beraberce üzerinden geçtikleri tercümenin taslaklarının ve düzeltilmiş halinin yirminci yüzyılın başlarında evleri işgalci kuvvet askerlerinin baskınına uğrayana kadar himayelerinde olduğunu belirtir." Bkz. Burcu Karahan, "Mentor Efendi Olmak: On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı'da Yapılan Les aventures de Telemak Tercümeleri", 222.

²³ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, 407; Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 148-149; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 33.

²⁴ Akıbeti belli olmayan Küçük Efendi Tekkesi kütüphanesi hakkında Ravnakoğlu'nun notları için bkz. Mustafa Koç, *Revnakoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi*, Fatih Belediyesi Kültür Yay., 2021, c. III, 1399-1400; Safveti Paşa Tekkesi kütüphanesi a.g.e., c. III, s. 1401-1402; Selimiye Tekkesi kütüphanesi, c. III, s. 1404-1405.

²⁵ Cemaladdin Server Revnakoğlu'nun kaydettiğine göre, tekke ve kütüphanesi Yedikule'de İmrahor Caddesi üzerinde kale kapısına yakın bir yerdedi. Kütüphanenin çoğu yazma olan kitaplarının sayısı beş yüzü buluyordu. Dergâhların sırlanmasından sonra bunlar Süleymaniye Kütüphanesi'ne kaldırıldı. Bkz. a.g.e., Koç, c. V, 2190 ve c. III, 1400-1401. Zaten tekke de "tarihi bir kıymeti olmadığı" raporu sebebiyle 1937'de satılmıştır. Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, 410.

²⁶ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan koleksiyonlar ve kitap sayılarını gösteren bizzat kütüphanenin tanzim ettiği çizelgeye göre (bundan sonra kısaca SYEK) bu koleksiyonun kütüphaneye gelişi tarihi 1931'dir. Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, s. 47'de ise tarih belirtilmemiş, tekkelerin seddinden sonra denilmiştir.

²⁷ Hâlet Efendi Kütüphanesi için yakın dönemden şu tanıklık oldukça mühim: "Evkaf nezareti zamanında seçilen bir heyetin Hâlet Efendi Kütüphanesi'ndeki müzeli kitapları tefrik ve bunların müzeye kaldırılarak teşhirini temin için kütüphanede günlerce meşgul olduklarını biliyorum. Hatırimda kaldığına göre heyet içinde Ali Emiri Efendi, Bursalı Tahir Bey ve Evkaf'tan Amasyalı müverrih Hüseyin Hüsamettin Efendi vardı. Bunlar Kütüphanede iki yüzden fazla kitabın, yani Hâlet Efendi Kütüphanesi'ndeki kitapların hemen üçte birinin tam müzeli âşâr-ı nefiseden olduğunu tesbit etmişlerdir. Fakat kütüphaneye nezareti olan Galata Mevlevihânesi şeyhi Ahmet Celâlettin Dede'nin nezaretine müracaatla kütüphanenin iyi bakıldığı, müstakil, kurşun kubbeli, metin, her türlü taarruzdan ve yangından masun bulunduğunu ve Mevlevihâne'nin de bir şerefi olduğu gibi Galata ve Beyoğlu'nun yegâne bir kütüphanesi olduğu için kitapların en mühim kısmının buraya kaldırılmasından sarfı nazarla, burasının bir müze olarak yerinde ibkasını rica ve ısrar ve bizzat Sultan Reşat merhuma müracaat etmesi üzerine, kitaplar tamamen ona bırakılmıştı. Fakat bir müddet geçtikten sonra ve kütüphanelerin tevhidî sırasında yalnız müzeli kitaplar değil, bütün kitaplar Süleymaniye'deki Vakıf Kütüphaneye kaldırılmıştır." Bu malumat için bakınız, Esat Serezli, "Hâlet Efendi Kütüphanesi", 12-14. Ayrıca, 821 yazma, 101 matbu kitaptan müessesekil kütüphaneye ait katalog II. Abdülhamid devrinde 1312/1894-1895'te *Defter-i Kütübhâne-i Hâlet Efendi* adı altında basılmıştır. Katalog hakkında bakınız, *Türk Kütüphaneciliğinde Önemli Bir Adım: Devr-i Hamîdî Katalogları*, 76-78; kütüphane ve kitaplarına ait iki vakfiyesi için, Gürgen, *Mehmed Said Hâlet Efendi*, 364-368; İsmail E. Erünsal, "Hâlet Efendi Kütüphanesi", *DİA*, 15: 251.

zeli Tekkesi Kütüphanesi²⁸ 1928'de²⁹, Murat Buhari (Nakşi Müceddidi-Melamî) 1930'da³⁰, Hasib Efendi (Yahyâzâde) Dergâhı Kütüphanesi (Eb'ül Hüdâ Sayyadî Kütüphanesi olarak da bilinmektedir) 1931'de³¹, Yahyâ Efendi Dergâhı Hacı Mahmud (Nakşi, Kadiri) 1940'da³², Süleymaniye Yazmalar Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Aynı kanun gereği 1941'de Murad Molla Kütüphanesi'ne intikal eden Dügümlü Baba Tekkesi (Rifai) Kütüphanesi³³ de 1949'da Süleymaniye'ye nakledilmiştir.³⁴ Tahir Ağa Tekkesi (Halveti-Nakşi) Kütüphanesi 1955'te satın alınmak suretiyle Süleymaniye'ye ilhak edilmiştir.³⁵ Bunlar dışında Balâ Tekkesi (Nakşi-Müceddidi), Gümüşhaneli Tekkesi'nde³⁶ (Nakşi-Halidî) mevcut kitaplar da Süleymaniye'ye getirilmiştir.³⁷ Sütluce Elif Efendi Dergâhı (Sadî) 1976'da³⁸ ve Nasûhî Dergâhı

²⁸ Revnakoğlu'nun naklettiğine göre, II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Uşşaki tekkesinin "çoğu kadife ciltli yazma, basma kitaplardan tereküp eden kütüphanesi de padişahların, şehzadelerin ve sultan hanımların gönderdikleri kıymetli kitaplarla zenginleştirilmişti. Bugün bunlar da Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir." Bakınız, *Revnakoğlu'nun İstanbul'u, İstanbul'un İç Tarihi-II*, 911.

²⁹ Bu tarih SYEK'e göredir. Günümüzde Şâzeli Tekkesi Koleksiyonu adı altında 117 yazma ve 43 matbu kitap olmak üzere toplamda 160 kitap Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunmaktadır. Ayrıca 1816'da Sultan III. Mustafa'nın kızı Hatice Sultan tarafından elli beş cilt kitap vakfiyle tekkede bir kütüphane kurulmuş, bu ilk kitapların muhteva olarak tasavvufla ilgili olduğu belirtilmiştir. Bakınız, Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 283.

³⁰ Tekkedeki kütüphanede 309 yazma ve 39 matbu eser bulunduğu, 1800'de faal olduğu ve hâfız-ı kütüb tayin edildiği, buna mukabil "Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürü Emir Eş Beyefendi'den aldığımız bilgilere göre; Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi'ne ait 348 cilt eser, 26.02.1969 tarihli koleksiyon mazbatasıyla Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ne teslim edilmiştir. Nakledilen bu eserlerin sayısı, ciltlerin içlerindeki risaleler dikkate alırsa 590 adet" olduğu kaynaklarda geçmektedir. Bakınız, Ahmet Semih Torun, "Şeyh Muhammed Murad-ı Buhari Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme", 130. Ancak Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, sayfa 46'ya ve SYEK'e göre bu kütüphanenin Süleymaniye'ye devrinin tarihi 1930'dur.

³¹ Eyüp'te Hasib Efendi ya da Saçlı Abdülkadir Efendi diye maruf dergâhın son şeyhi Hasib Efendi ile Eb'ül-Hüdâ Efendi'nin muarefeleri iyi olduğundan Eb'ül-Hüdâ dergâhı benimsenmiş, tahsilatı kendi cebinden, 1895-96'da genişleterek tamir ettirmiş, bir de kütüphane yaptırmıştır. Tekkelerin seddinden sonra buradaki kitaplar Süleymaniye Kütüphanesi'ne kaldırılmıştır. Bakınız, Koç, a.g.e., c. III, 1402-1403; Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 46.

³² Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 55. Kütüphanenin mimari hususiyetleri için bakınız, Baha Tanman, "Yahyâ Efendi Külliyesi", DİA, 43: 247.

³³ 241 yazma, 847 matbu kitabı muhteva kütüphanenin katalogu için bakınız, *Defter-i Kütübhâne-i Dügümlü Baba*, (Dersaadet, 1310/1892).

³⁴ Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 60-61.

³⁵ 5 Ağustos 1935'te vefat eden son şeyh Ali Behçet Kutelman kitap koleksiyoneri bir zattır ve Hint yazmalarına hususi merakı vardır. Tekkenin şeyhlerinin kitaba ve sanata düşkünlükleri sebebiyle tekke dâhilinde bir odada kütüphane tesis edilmiştir. Kitaplar 1955'te son şeyhin ailesinden satın alınarak Süleymaniye Kütüphanesi'ne kaldırılmıştır. Bunlar 143'ü yazma 750'si matbu eser olmak üzere 893 adettir. Bakınız, İsmail Büyüksaçın, "Tahir Ağa Tekkesi", 52; Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 58. Tekkeler sıralandıktan sonra cami olarak faaliyet gösteren tekkenin imamlığında bulunan aileler burada ikamet etmişler, ayrıca 1980'de tekkede kalabilen bazı eşyalar ve kitaplar son şeyh Ali Behçet Efendi'nin halifelerinden 'Ahmed Sadık Yivlik'in ikamet ettiği Karababa Tekkesi'ne nakledilmiştir. Konuyla ilgili bakınız, Köseoğlu, *İstanbul'un 100 Tekkesi*, 138.

³⁶ Nakşi şeyhi Gümüşhanevi 'Ahmed Ziyâeddin Efendi 1860-1885 tarihleri arasında Çufaruksa/Of, Rize, Hacışeyh Köyü (Güneyce), Bayburt, Kastamonu'da kütüphaneler kurmuş ve buralara İslâmî ilimlere dair eserlerden müteşekkil koleksiyonlar vakfetmiştir. İstanbul'da Fatma Sultan Camii yanında kurduğu Gümüşhaneli Dergâhı'nda da bir kütüphane tesis etmiş ve 1886'da düzenlediği vakfiyesinden anlaşıldığı üzere burada 18.580 cilt kitap bulunmaktaymış. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 285-286; İsmail Kara, *Gümüşhanevi Halifelerinden Şeyh Osman Niyazi Efendi...*, 2. bs., İstanbul Dergâh Yay., 2009, s. 18-23, 56-61. Rusların Doğu Karadeniz işgali sırasında kitaplarını alıp götürdükleri Bayburt Gümüşhanevi Kütüphanesi kitaplarının yakın zamanlarda sergilenmesi haberi için bk. *Z Kültür Sanat Şehir*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yay., 2021, sayı: 5, s. 14.

³⁷ Gümüşhaneli ve Balâ tekkelerindeki kitapların Süleymaniye'ye naklinin tam tarihi verilmemiş, 1926-1931 yılları arasında denilmiştir. Bakınız, Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 33.

³⁸ SYEK'te tarih bu şekilde kaydedilmiştir. 1976 sonbaharında tekkeye ait kıymetli bazı evrak ve kitaplar çalınmış, 1983'te çıkan yangında da kalabilen kıymetli eşyalar ve kitaplar yanmıştır. Köseoğlu, *İstanbul'un 100 Tekkesi*, 63.

(Şabaniyye) Kütüphanesi³⁹ 1995'te⁴⁰ Süleymaniye'ye nakledilmiştir.

Ayrıca varisleri tarafından Mevlevihâne'nin kütüphanesine bağışlanan, tarih ilmine meraklıya maruf Mevlvî bendelerinden Divan Muhasebat Reisi Zühdü Bey (ö. 1911)'in⁴¹ 730, Doktor Feyzullah Paşa'nın (ö. 1928) Fransızca ve tıbbı dair 366 kitabı Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nin kitaplarıyla beraber 1928'de Süleymaniye'ye intikal etmiştir.⁴²

Nâfiz Paşa Kütüphanesi Süleymaniye'ye 1928'de nakledilmek zorunda kaldığında kütüphane tarihinin dördüncü müdürü olan Hasırızade Tekkesi Sadi Şeyhi Yusuf Zahir Efendi, Zahir Hasırızade'dir (ö. 1956).⁴³ Bu süreçte kütüphaneye naklonunan kitapların kendi dolapları olanlar yine burada muhafaza edilmiş, olmayanlar basit raflara konulmuştur. Üstelik ne yazık ki, nakil esnasında şu anda Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Nâfiz Paşa Bölümü numara 17'de kayıtlı yazma fihriste bakılıp bir sayım yapılmadan ve herhangi bir zabıt da tutulmadan devir teslim gerçekleşmiştir.⁴⁴

Kütüphanenin koleksiyonunu muhtevi yazma fihrist ve mevcut kitaplardaki temellük-teşahüb mühürlerinden, üstlerindeki notlardan yola çıkarak kütüphanenin nasıl oluştuğuna dair bazı bilgiler edinmek mümkündür. Ancak koleksiyondaki bütün kitaplar bu gözle tetkik edilse dahi her kitapta bu türden malumatın bulunmaması koleksiyonun nasıl oluştuğuna dair kati hükümler vermeye manidir. Yine de hem fihristteki malumat hem de bazı kitaplardaki notlar koleksiyonun umumi halini tasvir açısından son derece kıymetlidir.

³⁹ Nasuhi Tekkesi'nin son postnişinlerinden Kerameddin Efendi ailesi ve onların oluşturduğu tekke kütüphanesinden bahseden makale için bakınız, Curry, John J., "Bir Kütüphanede Ne Olabilir ki? Osmanlı Metinlerine Bireysel Eserlerdense Derlemeler Merceğinden Bakış", 118-143.

⁴⁰ Mehmed Nasûhi Efendi'nin Mümin, Nûr, Furkân, Şuarâ, Kasas, Ankebût, Yâsîn, Sâffât, Sâd, Neml ve Zümer sûrelerinin tefsirini ihtiva eden Tefsir'ini, Ömer Nasûhi Bilmen 1955-1961'de yayınlanan *Büyük Tefsir Tarihi*'nde Nasûhi Tekkesi Kütüphanesi'nde gördüğünü söyler. Kütüphane 1995 yılında Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş, ancak adı geçen eser burada bulunamamıştır. Bakınız, Kerim Kara, "Mehmed Nasûhi", *DİA*, 28: 501. SYEK'in listesine göre ise kütüphane 1977'de Süleymaniye'ye intikal etmiştir.

⁴¹ Revnakoğlu'nda geçen bir bahisten anladığımız kadarıyla bu zatın pederi aynı zamanda Unkapanı Şazeli Dergahı'nı ihya eden ve buraya vakıfları bulunan ulemadan Hacı İsmail Bey'dir. Fatih Köse, "Arşiv Belgeleri Işığında Şazeli Tekkelerinin Tarihi", 99, 103; Koç, *İstanbul'un İç Tarihi*, 916.

⁴² Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 45-46.

⁴³ Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 7.

⁴⁴ Bu malumat, Yusuf Zahir Efendi'nin Maarif Müdürlüğü'ne yazdığı dosyasındaki 1930 tarihli belgede bulunmaktadır. Buna göre kitaplar uzun bir zaman kendi hallerine terk edilmiş, sonra mevcut fihristlere bakılıp kayıpların tesbitine geçildiğinde zayıf ve büyük olduğu farkedilmiş. Bakınız Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 20. Mesela Süheyl Ünver'in kütüphane notları arasında no: 346'ya kaydettiği *Künhü'l-ahbar* bugün Süleymaniye'ye intikal eden koleksiyonun içinde bulunmuyor. Bkz., *Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süheyl Ünver Dosya, 258), 1- 63pdf. Süleymaniye'de Nâfiz Paşa bölümünde bu numarada başka eser de görünmüyor. El yazması fihristte bu numarada Şeyh [Ahmet Dede?] Trabzonî'nin *Âdabü'l- 'ubudiyye* isimli eseri kayıtlı fakat yanında da "na-mevcut" yazıyor. Şimdilik bu karışıklığı çözmek mümkün görünmüyor. Muhtemeldir ki Süheyl Bey 346 no'lu bu fişi zuhulen Yenikapı dosyasına dahil etti; zira koleksiyonda başka numarada da *Künhü'l-ahbar* mevcut değil. Nitekim yine Süheyl Bey'in no: 360'a kaydettiği kitap *Tuhfetü'l-berere*. Yazma fihristte ise 360'ın karşısında "na-mevcut" yazıyor ve kitap da *Pend-i Attar*. Fakat bu kez defterde no: 366'da *Tuhfetü'l-berere*'yi görüyoruz. Dolayısıyla kütüphaneye neler intikal etti ve bunlar Süleymaniye tasnifinde musahhah bir şekilde yer alıyor mu meselesi ayrıca tetkike muhtaçtır.

Koleksiyondaki kitaplarda sıklıkla görülen üç mühür vardır. Biri Osman Salahaddin Dede'nin, diğeri Nâfiz Paşa'nın, son olarak Yenikapı Mevlevihânesi mührüdür. Mevlevihâne'nin mühründe "Vakf-ı Mevlevihâne-i Bâb-ı Cedid" yazmaktadır ve bazen Osman Salahaddin Dede'nin kimi zaman da Nâfiz Paşa'nınkiyle bir arada bulunmaktadır. Osman Salahaddin Dede'nin mührü şöyledir: "Vakf-ı es-Seyyid Osman Salahaddin be-Mevlevihâne-i Bâb-ı Cedid, 1267." Nâfiz Paşa'nın mühründe de şunlar yazmaktadır: "Vâkıf-ı in kitab bende-i Mevlânâ es-Seyyid Abdurrahman Nâfiz Paşa be-Mevlevihane-i Bâb-ı cedid der-Âsitâne 1267."

Kütüphanenin nüvesi denilebilecek ilk kitaplar Yenikapı Mevlevihânesi'nin banisi Malkoç Mehmed Efendi tarafından kuruluşu esnasında dergâha vakfedilmiştir.⁴⁵ Kendisi de bir Mevlevî dervişi olan Nâfiz Paşa'nın vakfettiği kitaplarla teşekkül eden esas kütüphane ise, diğer tekke mensuplarının kitap vakfıyla daha da gelişmiş⁴⁶, dervişlerin *Muhammediye* gibi bazı yaygın metinleri istinsah edip kütüphaneye hediye etmesi, tekkede meşihatta bulunmuş bazı şeyhlerin ya da dervişlerin telif ettikleri eserlerin müellif hatlarını, nihayet müntesiplerinin, misafirlerinin ellerindeki bazı kitapları sadaka-i câriye olmasını gözeterek buraya vermeleriyle zenginleşmiştir.

Mevlevihâne'de Celâleddin Dede Efendi'nin seccâde-nişin olduğu sırada, 1906'da çıkan yangında bilhassa Osman Salahaddin Dede tarafından vakfedilen kıymetli eserlerin çoğu, kendisine ait *Mesnevî* şerhi notları ve diğer Mevlevî büyüklerine ait nadir eserler ise maa-lesef yanmıştır.⁴⁷ Mesela Selanik'ten gelip Osman Salahaddin Dede'ye intisap eden Esad Muhammed Dede'nin oluşturduğu büyük kütüphane de bu yangında yanmıştır.⁴⁸ Buna rağmen kitaplardaki vakif mühürlerinden anlaşıldığı üzere, Osman Salahaddin Dede'nin sadece satın alarak değil, telif ve istinsahla çoğalttığı pek çok eser de halen kütüphanededir. Mesela bizzat müellifi Burhaneddin İbrahim b. Hasan el-Kurdi es-Suhrani el-Gürani hayat-tayken onun "nazar-ı tashihinden geçmiş" *Risâle izaletî'l-işkal bi'l-cevabi'l-vâdih 'ani't-tecelli fi's-sür*⁴⁹ isimli 1098'de Medine'de istinsah edilmiş eser Osman Salahaddin Dede'nin vakfidir. Niyazi Mısri'nin *Risâle-i Hızriyye-i cedide* isimli eseri⁵⁰ ile 1278'de Mevlevihâne'de şeyh iken istinsah ettiği ve Mahmud b. Muhammed b. Ebü İshak el-İstanbulî'nin *Şerhu Akaidi't-Tahavi'si*⁵¹ onun tarafından kütüphaneye vakfedilmiştir. Sütlüce Dergâhı şeyhi

⁴⁵ Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi'nin 1259 (1843-1844) tarihinde mütevellisinin vefatı üzerine tevliyet başkasına geçince teslim edilen 68 kitap da kayda geçmiştir. Konuyla ilgili bilgi için bakınız, Ömer Tekin, *Yenikapı Mevlevihanesi (Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi 165 No'lu Zarf Işığında)*, (yüksek lisans tezi), 73-97. Ayrıca dikkat çekici bir not olarak ifade edelim ki koleksiyonda 136 demirbaş numarasıyla kayıtlı Ali el-Vaiz el-Herevî el-Kâşifî'nin *Cevâhiru't-tefsir li tuhfe'ti'l-emir* isimli eserin 1a sayfasında "Tekke sahibi Mehmed Efendi Yenikapu'da olan hankâh-ı mevleviyye vakfeyledi. 1016" yazmaktadır. Ayrıca 1126 tarihli bir başka notta da bu tefsiri tekkeyi bina ve vakfeyleyen merhum Mehmed Efendi yeniçeri efendisi olduğu halde Galata Zaviyesi'nde sabıkan şeyh olan Naci Efendi'nin vakfı zannedilip öyle yazıldığı, ancak bunun hata olduğu ve tekkede bu kitabın çokça mütalaa edildiğini Şeyh 'Arif 'Ahmed Mevlevî bizzat kaydetmiştir.

⁴⁶ Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, 61-62.

⁴⁷ Osman Salahaddin Dede kendi parasıyla satın aldığı nadir yazmaları ve kendi telifi müellif nüshası eserleri, notları "Ben bu kitapları tekke sayesinde aldım, bâde'l-vefat dahil-i miras olmasını arzu etmem" demiş, mevlevihâneye vakfetmiştir. Konuyla ilgili bakınız, Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri-I*, 133.

⁴⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri- II*, 87; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya-V*, 248.

⁴⁹ NP [Nâfiz Paşa Koleksiyonu bundan sonra NP olarak kısaltılacaktır], no: 508, 1-45 v.

⁵⁰ no: 405, 4 v.

⁵¹ no: 792, 52 v.

Elif Efendi'nin istinsah ettiği ve Osman Selahaddin Dede'nin 1304'te yazmayı tamamladığı *el-Lisanu'l-Muhammediyye fî-ma zalle bihi'l-İseviyye* ile Hoca İshak Efendi'ye cevap sadedinde yazdığı *Vahdet-i vucud*⁵² isimli eserlerin müellif nüshaları kütüphaneye yine onun tarafından vakfedilmiştir. Kocamustafapaşa Hankâhı'nın şeyhi Seyyid el-hac Abdullâh Nidâi es-Sünbülî'nin önce, postnişin olduğu bu dergâha vakfettiği ve müstensihî İbrahim Rüşdi olan *Tefsîru vesiletu'l-mulûk*⁵³ mühründen anlaşıldığı üzere daha sonra bir şekilde Osman Selahaddin Dede'nin kütüphanesine intikal etmiştir.

Osman Selahaddin Dede'nin pederi Abdülbaki Nâsır Dede'nin bağışladığı el yazması kitaplar ve müellif nüshaları da koleksiyonun şekillenmesine katkı sağlamıştır: *Divan*⁵⁴, *Şerh-i tarîb-i Şahîdi Tuhf-e Şahîdi*⁵⁵, *Defter-i Dervîşân*⁵⁶, *Tedkik u Tahkik*⁵⁷, *Tahririyye*⁵⁸ isimli eserler kendi telifleri olup müellif nüshalarını kütüphaneye bağışlamıştır. Mesela 913 tarihli ve müstensihî İsa isminde biri olan Şebusterî'nin *Gülşen-i Râz*⁵⁹ nüshasında sadece Abdülbaki Nâsır Dede'nin vakıf kaydı varken, bir başka *Gülşen-i Râz*⁶⁰ nüshasıyla Nureddin Abdurrahman b. Ahmed el-Horasanî'nin *Tercüme-i Şerh-i Du-beyt*⁶¹ ve 1081'de istinsah edilmiş İsmail Ankaravî'nin *Fütuhât-ı 'Ayniye*'sinde⁶² hem kendisinin hem oğlunun mühürleriyle temellük kayıtları bulunmaktadır. 'Abdülbaki Dede tarafından 1232'de istinsah edilen Ankaravî'nin *el-Makasidu'l-aliyye fî Şerhi't-Tâiyye*⁶³ isimli eserde de kendisinin vakıf kaydıyla oğlunun mühürü bulunmaktadır.

Bazı kitaplar da dede-baba-oğul vakıf kayıtlarını haizdir. Mesela 703 tarihli *Risale-i Kuşeyriye*⁶⁴ ve *Evrâd-ı Mevleviye*⁶⁵ önce Ebübekir Dede'nin sonra Abdülbaki Dede'nin nihayet Osman Selahaddin Dede'nin uhdesinde bulunarak kütüphaneye vakfedilmiştir.

Mevlevihâne tarihinde seccade-nişin diğer şeyh efendilerin de kütüphaneye vakfettiği eserler olduğu yine temellük kayıtlarından tespit edilebilmektedir. Mesela Ebübekir Dede Trablüşam Mevlevihânesi'nin şeyhi iken Yenikapı'ya vekalet eden Şeyh Mehmed Sadık'ın vakfettiği *Ânisu'l Munkattin ilâ İbadeti Rabbi'l-âlemîn* isimli yazma⁶⁶; Murad Ezheri tarafından Mısır'da 929'da istinsah edilen Gülşenî'nin *Manevi-i şerif*⁶⁷ 1157'de tekkede şeyh iken vefat eden Şeyh Musa el-Mevlevî et-Trablusî Efendi'nin vakfidir. 1168'de istinsah edilmiş Şems-i Tebrizî'nin *Risâle-i mergubu'l-kulûbu*⁶⁸ da Şeyh Seyyid Ali Dede Efendi'nin vakfidir.

⁵² no: 639., 29 v.

⁵³ no: 60, 195 v.

⁵⁴ no: 941, 70 v.

⁵⁵ no: 1483, 350 v.

⁵⁶ no: 1194, 1-95 v.

⁵⁷ no: 1242-1, 41 v.

⁵⁸ no: 1242-3, 20 v.

⁵⁹ no: 636, 44 v.

⁶⁰ no: 637, 44 v.

⁶¹ no: 492, 47 v.

⁶² no: 68, 82 v.

⁶³ no: 550, 234 v.

⁶⁴ no: 404, 193 v.

⁶⁵ no: 707, 13 v.

⁶⁶ no: 142, 81 v.

⁶⁷ no: 694, 383 v.

⁶⁸ no: 453, 10 v.

Koleksiyonda şeyh efendilerin yanı sıra dervişlerin bağışı kitaplara da tesadüf edilmektedir. Mesela 1065'te istinsah edilmiş İsmail Rusuhî Ankaravî'nin *Minhacu'l-Fukara'sı*⁶⁹ Derviş Hüseyin Niyaz'ın vakfı olup, müstensihî Divan Kâtibi Ebübekir Paşa olan *Bülbülüyye*⁷⁰ Mevlevihâne muhibbanı Kütahyalı Halil Ağa tarafından, Yakub Çerhî b. Osman b. Mahmud el-Gaznevî'nin *Tefsir-i Çerhî*⁷¹ isimli eserinin ise 27 Şevval 1234'te aynı zamanda müstensihî olan derviş Muhammed Sûfî tarafından vakfedildiği görülmektedir. Ayrıca bu kitapta koleksiyondaki diğer pek çok kitapta tesadüf edildiği gibi Osman Selahaddin Dede'nin de mührünün bulunması kitabın yolculuğunun son durağının onun kütüphanesi olduğunu göstermektedir. Câmî'nin *Baharistan*'ının bir yazma nüshasındaki kayda göre kitabı 13 Muharrem 1191'de dergâhın matbah-ı şerifine vakfeyleyen Derviş Abdurrahman Aşçı bu kitabı "aşık mevleviler okuyup" kendisine dua etmelerini niyaz etmektedir.

Koleksiyonda başka bir tekkeye vakfedilip sonrasında yolu Yenikapı Mevlevihânesi'ne düşen kitaplar da mevcut. Mesela istinsahı 1233'te tamamlanmış Kur'an-ı Kerim⁷² Hacı Hasan Mahallesinde Bayramî tarikatinden Himmet Efendi Dergâhı'na vakfolunmuş sonra bir şekilde Nâfiz Paşa Koleksiyonu'na dahil olmuştur.

Müellifin bizzat kendisi tarafından Mevlevihâne'ye vakfedilen kitaplar da bulunmaktadır. Mesela *Tütî-i vâzih-ı beyan ve Sitte-i Gülistan*⁷³ isimli eser yazarı Mustafa Vâzih Amasî b. İsmail'in vakfidir.

Bunların dışında ve esas itibarıyla Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın vakfettiği kitaplar koleksiyonda epey yekûn tutmaktadır. Onun bağışı olan eserlerin tezhib ve cilt bakımından daha vasıflı olması ise dikkat çekicidir. Mesela Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin yazdığı *Fihrist-i Şahan ve zeyilleri*⁷⁴ sultanların minyatürleri bulunan oldukça güzel bir yazmadır. Derviş Muhammed Ahlâkî tarafından 1006'da istinsah edilen *Ahlâk-ı Âla*⁷⁵ nüshası da hem hattı hem kağıt ve cilt hususiyetleri bakımından diğer yazmalardan ayrılmaktadır.

2. Nâfiz Paşa Kütüphanesi Fihristi

Osmanlı'da 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan ve özellikle ikinci yarısında sayısı artan kütüphane katalogları önce el yazması olarak hazırlanmıştır. Bu kataloglar, sırasıyla kitabın adı, müellifi, cilt, satır sayısı ve vakfiyelerin sonunda görülen kitap listeleri dikkate alınarak hazırlanır. 19. yüzyılın başında "el defteri" adı verilen bu fihristler, basma kataloga geçinceye ve hatta sonrasında da çok faydalı olmuşlardır. Nâfiz Paşa Kütüphane binasının inşa edildiği tarihte yani 1851'de de, İstanbul genelinde kütüphaneler kayda geçirilmeye, toplu kataloglar hazırlanmaya başlanmıştır. Bir taraftan kütüphanelerin kataloglama işi devam ederken bitenler de 1883-1895 yılları arasında, *Devr-i Hamidi Katalogları*⁷⁶ olarak 64 kü-

⁶⁹ no: 469, 169 v.

⁷⁰ no: 841, 54 v.

⁷¹ no: 59, 181 v.

⁷² no: 14, 305 v.

⁷³ no: 247, 64 v.

⁷⁴ no: 1183, 98 v.

⁷⁵ no: 838, 322 v.

⁷⁶ *Devr-i Hamidi Katalogları*, 38-39 ve 50-51.

tüphanenin fihristi 40 cilt halinde basılmıştır. Ancak Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nin fihristi bu basılanlar arasında değildir. Yani bu yazma fihrist 1861-1870 arasında Abdurrahman Nacim Efendi tarafından yapılan katalogda bulunmadığı gibi *Devr-i Hamidî Katalogları* adı altında basılan kataloglar⁷⁷ arasında da yoktur. Dolayısıyla elimizdeki fihrist, Evkaf Matbaası'nda basılmış, kütüphane kayıtlarına uygun şablonlu, cetveli bir deftere Arapça harfli el yazısıyla, Süleymaniye'ye nakil esnasındaki kitapların, tarihi belli olmamakla birlikte 19. yüzyılda tertip edilmiş listesidir.

Fihrist Arapça harfler ve rakamlarla tertip edilmiştir ama kontrolün yapılp deftere T.C. Süleymaniye Kütüphanesi mührünün vurulduğu tarihin harf devriminden sonra olduğu açıktır. Zira İstanbul vakıf kütüphanelerindeki yazma kitapların tespiti için 1927'de bir tespit komisyonu kurulmuş, komisyon altı ay çalıştıktan sonra faaliyetine ara vermiştir. Daha sonra 2 Mart 1935'te yeni bir komisyon kurulmuştur.⁷⁸ Mevlevihâne'nin kitaplarının Süleymaniye'ye nakli 1928 olduğuna göre, tasnifle alakalı faaliyetlerinin de 1935 sonrasına tarihlendirmek mümkündür. Mevcut defterde 126. numaradaki *Levâmi'ül-burhan ve kavâti'ül-beyan* isimli eserin karşısında önce Arapça harflerle "nâ-mevcud" yazarken, sonra Latin rakamlarıyla 15.3.1952 tarihi ve yine Arapça harflerle bazı malumat ve bulunduğu dair bir not bulunmaktadır. Yine bir başka yazmanın karşısında 1928'de müdür Zahir [Hasircioğlu] Bey tarafından ciltlendiği not edilmiştir. Dolayısıyla koleksiyon hakkında fihrist üzerinde -en azından bu notlara göre- 1935'ten önce, 1928'deki devrinden 1952'ye kadar bazı tetkikler yapıldığı söylenebilir. Ayrıca koleksiyondaki kitapların üzerinde Arapça rakamlarla kütüphane demirbaş numarası yazmaktadır. Bu numaralar da fihrist ve bugünkü Süleymaniye kayıtlarıyla -daha önce dikkat çektiğimiz şimdilik bir kaç örnek hariç- örtüşmektedir. Tüm bunlara rağmen kütüphanenin hangi heyet tarafından ve tam olarak ne zaman kataloglandığını şimdilik kesin bir şekilde bilebilmek mümkün görünmüyor.

Bu defter-fihristin iç kapağında sağ tarafta Latin alfabesiyle "*Nâfiz Paşa 1-59, Zühdü Bey ortadan başlar 1-26, 63-87*" yazmaktadır. Sol sayfada ise Arap harfleriyle "*Nâfiz Paşa-Zühdü Bey, sahife 1-59/sahife 63-87*" yazmaktadır. 1b'de Arapça harflerle "*İşbu defterde mevcut kitaplar Nâfiz Paşa ile Zühdü Bey'indir. 1594 numaraya kadar Nâfiz Paşa kütüphanesine aid kitaplardır. 1594'ten sonra (1) numara ile Zühdü Bey'in kitapları gelir. Kısım II, Numara I, birinci dolab Zühdü Bey ve onun devamı Nâfiz Paşadır*" ifadeleri okunmaktadır. Notta geçen 1594 rakamı, defterdeki Nâfiz Paşa kitapları için ayrılan satırların son rakamıdır. Ama kitapların isimleri 1530'da bitmektedir. Fihristte sayfa 60'da en son 1530 nolu kitabın altına çizgi çizilmiştir. Bunun altında fihristi kontrol edenlerin notları vardır. Buna göre "7: *mükerrer*", "71: *kadimen zayı kitaplar*", "130: *karşılarında kitap kaydedilmemiş bulunan boş numaralar*" yazmaktadır. Sayfa 60b'de de kayıpların ve karşısında kitap bulunmayan boş numaraların tek tek yazıldığı bir liste görülmektedir. Tüm bunlar Latin alfabesiyle yazılmıştır. Bu durum notların, kitapların Süleymaniye'ye taşındıktan sonraki bir tarihte tasnif komisyonu tarafından alındığını gösteriyor olabilir. Bugün Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Nâfiz Paşa koleksiyonunda 608'i yazma, 724'i matbu toplam 1332⁷⁹ kitap kayıtlıdır.

⁷⁷ Mesela bu kataloglardan Ayasofya Kütüphanesi için hazırlanan katalogu oldukça detaylı tahlil eden bir makale için bakınız, Yoichi Takamatsu, "I. Mahmud Döneminde Ayasofya Kütüphanesi ve Koleksiyonu", 309-357.

⁷⁸ Komisyona dair genel bilgi için bakınız, İsmail Erünsal, "Katalog", *DİA*, 25: 28.

⁷⁹ Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 45'te 1335 sayısı verilmiştir.

Fihristte 2a'nın üst köşesinde "1" rakamı görülmektedir. Sayfanın üstünde ortada rika hatla "Nâfiz Paşa Kütüphanesi" yazar. Fihristin ilk satırında sırasıyla "aded/umumi-hususi; esami-i kütüb; cild; müellifin ismi ve tarih-i vefatı; nev-i hattı/yazma-matbu; lisan" haneleri bulunmaktadır. 2b'nin ilk satırında da sırasıyla "tarih-i telif; tarih-i tahrir veya tab'i; mahall-i tahrir; tezhib ve teclid; zahr-i kitapta olan hutut ve mühürler; mülahazat" haneleri vardır. Fihrist boyunca bu celtvelde kitap isimleri ve yazarlar kısmı düzenli olmakla birlikte mülahazat kısmında bazen önemli notlara rastlanmaktadır. Mesela bazı kitaplar için vakfedenin adı, kitabın cilt veya sayfa özellikleri yazarken, bazı eserlerin karşısına "başı ve sonu eksiktir", "yurtuktur", "sayfaları yırtuktur" ya da "şu sayfa eksiktir" yazılmıştır. Mecmua türünden yazmalar "eczadır" notuyla kaydedilmiştir. Muhtemelen tetkik heyetinin incelemesi sırasında görülemeyen kitapların isimlerinin yanlarına da "nun-elif harfleri/na-mevcud", tespit esnasında mevcut kitapların yanına da "sad harfi/sahih/mevcut" işareti konulmuştur.

Fihristte Nâfiz Paşa kitapları bittikten sonra 64'adan itibaren Zühdü Bey kitapları "1" numarayla verilmeye başlanmıştır. 80b'nin üst kenarında ise "Yenikapı Mevlevihanesi'ne hariçten yani bazı zevat tarafından hediye edilen kitaplar" ibaresi bulunmaktadır. Zühdü Bey kitaplarının listesinin sonunda da Latin alfabesiyle kaydedilmiş şu ifadeler vardır: "642: Yazma fihristin son numarası; 23: Mükerrer (mükerrerlerin numaraları belirtilmiş); 104: cilt fazlası (arka sahifede bunların numaraları belirtilmiş); 48: Kadimen zayi kitaplar (arka sahifede numaraları verilmiş); 2: Karşılına kitap kaydedilmemiş olan sadece numaralar. Bir diğer notta da "395 numarada kayıtlı mecmua 3 tanedir; 514 numarada kayıtlı mecmua 8 tanedir" yazmaktadır. Bugün Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Zühdü Bey kitapları koleksiyonunda 118'i yazma, 601'i matbu toplam 719⁸⁰ kitap kayıtlıdır.

Bilindiği üzere vakıf kütüphaneleri için hazırlanan katalogların hepsi konu kataloğudur. *Devr-i Hamidî Katalogları* ise kendilerinden önceki kataloglardan farklı olarak kitapların yer numaralarını göstermektedir. Konu edindiğimiz yazma fihristte de kitaplar numaralandırılmış ve konularına göre sıralanmıştır. Kataloglarda görülen konu başlıkları ise sözkonusu fihristte bulunmayıp, sadece bazı kitap isimlerinin yan tarafına konu başlıkları el yazısıyla not edilmiştir. Buna göre *Kelâm-i Kadîm* ile başlayan listede sırayla *Kitab-ı Ahd-i Atik*, *İncil* ve *Zebur* vardır. Bunlardan sonra tecvid, tefsir, hadis, fıkıh, mevize, feteva, tasavvuf, divan-edebiyat, edeb, mecami' kitapları gelmektedir. Görüldüğü üzere makaleye mevzu edinilen akli ilimler ve şubelerinin isimleri herhangi bir kitabın yanına kaydedilmemiştir.

Zühdü Bey kitaplarının olduğu liste ise nispeten dağınıktır. Liste tarih kitaplarıyla başlayıp, edebiyat, sonra tekrar tarih, içtimaiyat kitaplarıyla devam etmiştir. Ancak bazı kitapların yanına da diniyat, lisaniyat, umumiyat, tabiiye (logaritma mesela), tadbikiye (topçuluk mesela), felsefe ve güzel (müze-heykeltraşlık) başlıkları not edilmiştir.

Yenikapı Mevlevihânesi Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nin teşekkülü ve fihristinden bahsedildikten sonra şimdi koleksiyonundaki akli ilimlerin on şubesine ait kitapların listesine geçebiliriz.

⁸⁰ Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, 46'da 730 sayısı verilmiştir.

3. Nâfiz Paşa Kütüphanesi'ndeki Aklı-Nazarî İlimlere Dair Kitaplar:

Klasik ilimler tasnifinde⁸¹ umumiyetle aklı ilimler -ki felsefe⁸² (hikmet) de denilmektedir-, amelî ve nazarî olarak ikiye ayrılmıştır: Metafizik/ ilâhiyyât; matematik ilimler/ riyâziyyât aritmetik, geometri, mühendislik, astronomi (ilmü'n-nücum), optik (ilmü'l-menazır), musiki ve mekanik (ilmü'l-hiyel); fizik ilimler/ tabiiyyât hayevan (zooloji), ilmü'l-meadin (mineraloji), kimya, tıp, ilmü'l-filaha (tarım), ilmu'n-nefs (psikoloji), meteoroloji ve ilmü'n-nebat (botanik) nazarî ilimlere dahil edilmektedir.

Amelî ilimler ise ahlâk, siyaset ve tedbir-i menâzil (ev idaresi) şeklinde dallara ayrılmıştır.

Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nin bir tekke kütüphanesi olarak İslâmî ilimler, hususen tasavvufla alakalı kitapları muhtevi olması tabiidir. Nitekim bugün kütüphanede tasavvuf sahasında mevcut kitapların dağılımına bakıldığında, 1332 kitaptan 395'i tasavvufa dairdir.⁸³ Buna mukabil aklı ilimlerin nazarî kısmına dair 58 kitap bulunmaktadır. Çoğunluğu medreselerde derslerde okutulan metafizik, fizik ve matematik ilimlerine dair bu kitaplar ile İslam düşünce tarihinde Meşşâi geleneğinde kaleme alınmış şerh-haşiyelerin bulunduğu koleksiyonda bu türden kitapların 22 tanesi Osman Selahaddin Dede'nin, 3 tanesi Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın vakıf mührünü taşımaktadır. Netice itibarıyla koleksiyonda aklı-nazarî ilimlerden metafizik, matematik (geometri ve aritmetik), fizik, astronomi, psikoloji, tıp, musiki, jeoloji, zooloji ve coğrafya ilimlerine dair kitapların isimleri şöyledir:

3.1. Metafizik ve Fizik⁸⁴:

1. *Şerhu Hikmeti'l-'ayn*⁸⁵. Mîrek Şemsuddîn Muhammed b. Mubârekşâh el-Buhârî. Muhammed b. Mubârekşâh (v.784/1382)'ın, Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin fizik ve metafizîğe dair eserine yazdığı bu şerh Osmanlı ve İran medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

2. *Şerhu Hidâyeti'l-hikme*⁸⁶. Kâdî Mîr Huseyin b. Muînuddîn Meybudî. Ebherî'nin mantık, fizik ve metafizik konularını ele alan *Hidâyeti'l-hikme* isimli meşhur eserinin şerhidir. Medreselerde okutulan en meşhur şerh de Kâdî Mîr'inkidir.

⁸¹ Medreselerde okutulan ilimlerle alakalı şu izah meselenin bir vechesini aydınlatılabilir: "Osmanlı dönemi medrese müfredat programları ile okunan ve okutulan eserlerin listelerine bakıldığında, lisanî ilimlerde Taftazânî, mantıkî-kelâmî ilimlerde Seyyid Şerif ve hendesi-riyazî ve felekî ilimlerde Kadî-zade'nin adının, büyük oranda, öne çıktığı söylenebilir. Osmanlı medrese müfredatında görülen bu resim, büyük oranda ve bir yönüyle, Timurîlular Devleti sahasında çizilmiş ve daha sonra Ali Kuşçu ile Fethullah Şirvanî eliyle İstanbul'a aktarılmıştır." Bakınız, İhsan Fazhoğlu, "Osmanlı Felsefe Bilimin Arkapları: Semerkand Matematik- Astronomi Okulu", 24. Dolayısıyla Nâfiz Paşa Kütüphanesi'ndeki nazarî ilimlerle alakalı kitaplar medreselerde okutulan bu kitapların bir kısmıdır.

⁸² Bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde Nâfiz Paşa kitapları içinde arama yapıldığında konu başlıkları arasında "felsefe" olmadığına dikkat çekelim.

⁸³ Bunlardan 295 tanesi el yazması olup yazmaların 139'u Arapça, 59'u Türkçe, 99'u Farsça'dır. 100 adet matbu kitaptan 56'sı Arapça, 4'ü Farsça ve 40'i Türkçedir.

⁸⁴ Burada isimleri verilecek kitapların bazıları hem metafizik hem fizik bahislerine yer verdikleri için "Metafizik ve Fizik" ortak başlığının uygun olacağı düşünüldü.

⁸⁵ no: 1230, 92 v. Bu eserde hem Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi hem de Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır. Eserin koleksiyonda müstensihî Muhammed b. Receb el-Mevlevî olan 1090 tarihli bir başka nüshası daha mevcuttur. Bunda da Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır. Bkz, no: 1231.

⁸⁶ İstanbul: Matbaa-i Âmirî, 1263. no: 1232. Kitapta Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührünün yanı sıra "Sahib ve malik Zeytinli Mehmed Efendi" kaydı gibi pek çok istishab kaydı var.

3. *Hāşiyeye 'alā Şerhi Hikmeti'l-'Ayn*⁸⁷. Mirza Can Habibullah b. Abdullāh eş-Şirazi ed-Dihlevî. İbn Mübârekşah'ın *Şerhu Hikmeti'l-'ayn* şerhine yazılmış pek çok haşiyeden biridir.

4. *Şerhu 'alā Hikmeti'l-İşrāk*⁸⁸. Kutbiddin Muhammed b. Muhammed eş-Şirazi Kutbu't-Tahtanî. Şirazi'nin Sühreverdî'nin Hikmetu'l-İşrāk'ına yazdığı bu şerh Sühreverdî'yi sonrasına tanıtmıştır. Zira Ğazâlî'den sonra felsefenin şüpheyle karışılmasına mukabil Şirazi felsefeyi İbn Sînâ, Sühreverdî ve İbn Arabî üzerinden yeniden canlandırmış, bahsi geçen şerhinde de yeni bir ışık fiziği kurmuştur.

5. *Mukaddimetu't-Tecrid*.⁸⁹ Näsiruddîn Muhammed b. Muhammed b. Hasan et-Tüsî. *Tecridü'l-kelām* diye de anılan ve felsefi kelâmın ilk örneklerinden olan eser⁹⁰ üzerine yazıldığı dönemden itibaren pek çok şerh, haşiyeye ve talikat yazılmıştır.

6. *Risâle-i celile der bahs-i Vucud*.⁹¹ es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Hüseynî el-Curcânî.

7. *Şerhu 'alā Tecridi'l-kelam li't-Tüsî*.⁹² Alauddin Ali b. Muhammed el-Kuşci Tüsî'nin *Tecridi'l-Kelâm*'ına Ali Kuşçu yazdığı bu şerhte⁹³ astronomiyi felsefeden bağımsız kılmanın gerekliliğini savunmuştur. *Eş-Şerhu'l-cedid* adıyla şöhret bulan bu şerhle ilgili birçok haşiyeye ve talikat yazılmıştır.⁹⁴

8. *Şevâkilü'l-hür fi şerhi Heyâkili'n-nür*.⁹⁵ Celalüddin Muhammed b. Es'ad es-Siddikî ed-Devvanî. Sühreverdî'nin fizik, ontoloji, kozmoloji, eskatoloji, nübüvvet ve insanın varlık yapısı gibi felsefenin temel mevzularına dair kaleme alınmış mühim eseri *Heyâkili'n-nür*'un bir şerhidir.

9. *Câm-ı Gîtinumâ*.⁹⁶ Kadı Mir Hüseyin b. Muiniddin el-Huseynî el-Meybüdü.

10. *Hāşiyeye 'alā Hāşiyeti'l-Lārî 'alā Şerhi Hidāyeti'l-hikme*.⁹⁷ Muhammed b. el-Hâc Humeyd el-Kefevî.

11. *Hāşiyeye 'alā Hāşiyeti'l-Lārî 'alā Şerhi'l-Hidaye*.⁹⁸ İsmail Mustafa b. Mahmud el-Gelenbevi.

12. *Hāşiyeye 'alā Şerhi Hidāyeti'l-hikme*.⁹⁹ Muslihüddin Muhammed b. Salahüddin el-Lārî.

13. *Hāşiyeye 'alā Şerhi Hidāyeti'l-hikme*.¹⁰⁰ Muslihüddin Muhammed b. Salahüddin el-Lārî.

⁸⁷ no: 1224, 56 v. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

⁸⁸ no: 1229, 219 v. 881 tarihli yazmada Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

⁸⁹ no: 1350-10, 22 v.

⁹⁰ Tüsî'nin metafizik yorumunda yola çıkarak eseri metafizik başlığı altında vermeyi tercih ettik. O metafiziki "ilm-i ilâhî" diye adlandırıyor ve bu ilmin "vahdet, kesret, vücûb, imkân gibi umumi kavramlar ve ilimlerin ilkeleri üzerine düşünme, Allah'ın varlığı ve birliğinin ispatı, ruhanî cevherlerin ispatı, mümkünlerin düzeni ve onların ilk ilkeye nisbetleri gibi konuları içeren beş kısımdan; alt disiplinlerinin ise nübüvvet ve meâd bölümlerinden meydana geldiğini" belirtiyor ve bu tasnifi *Tecridü'l-i'tikâd*'da tatbik ediyor. Detaylı bilgi için bkz. Anar Gafarov, "Tüsî, Näsirüddin, İlimler Tanifi, Psikoloji ve Ahlâk", *DİA*, c. XXXXI, 442.

⁹¹ no: 507-1, 1 v. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunan bu yazmanın ismi fihristte *Risale fi bahs-i'l-vucud* şeklinde kaydedilmiştir.

⁹² no: 1228, 220 v. 1104'te istinsah edilmiş bu yazmada Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın mührü bulunmaktadır.

⁹³ Şerh hakkında genel malumat için bakınız Bekir Topaloğlu, "Tecridü'l-itikâd", *DİA*, 40: 250.

⁹⁴ Bakınız, Hasan Umut, "Risale der ilm-i hey'eden el-fethiyye'ye: Bir Metnin Osmanlı Dünyasında Dönüşümü", 216.

⁹⁵ no: 1236, 102 v. 967 istinsah tarihli bu yazmada Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

⁹⁶ no: 471-5, 52-65 vv. Yenikapı Mevlevihânesi kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

⁹⁷ İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1265. no: 1222. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

⁹⁸ Matbaa-i Âmire: 1270. no: 1223.

⁹⁹ no: 1220, 62 v.

¹⁰⁰ İstanbul: Matbaa-i Amire, 1265. no: 1221.

3.2. Matematik (Geometri ve Aritmetik)

1. *Hulâsatu'l-hisâb*.¹⁰¹ Ali Rıza el-Karahisarî.
2. *Şerhu Eşkâlî't-Te'sis fi'l-Hendese*.¹⁰² Salahaddin Musa b. Muhammed b. Kadı Mahmud Kadızâde er-Rumî. Molla Fenarî ve Seyid Şerif Curcânî'nin talebesi olan Kadızâde'nin bu geometri eseri, Semerkandî'nin *Eşkâlî't-te'sis*'nin şerhi olup, Osmanlı medreselerinde orta düzeyde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu nedenle yazma nüshası nispeten çoktur.¹⁰³
3. *Usûlu'l-Hendese*.¹⁰⁴ Hüseyin Rıfka et-Tamanî. Kitap, Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn'un kurucularından Tamanî'nin Bonnycastle'in yayımlamış olduğu Euc- lid'in Elementler'inin bazı değişiklikle tercümesidir.
4. *Hallu'l-hulâsa li-ehli'r-riyasa fi'l-hesab*.¹⁰⁵ Ramazan b. Ebi Hüreyre el-Cezerî el-Kâdirî. Bahâeddin el-Âmilî'nin *Hulâsatu'l-hisâb*'ının şerhi olarak Osmanlı med- reselerinde XVII. yüzyılın başından itibaren okutulan eserlerdendir.
5. *Logaritma Cetveli Tercümesi*.¹⁰⁶ Saffet.
6. *Cebir Risalesi*.¹⁰⁷ Said.
7. *Şerhu Musellesâti Kutrub*.¹⁰⁸ Şemseddin el-Kadirî Muhammed.
8. *Mukaddimetu'l-hesab*.¹⁰⁹
9. *Mecmûa-i Ulûm-i Riyaziyye*.¹¹⁰ Başhoca İshak Hoca b. Abdullâh el-Yanyavî.
10. *Mecmua-i Ulûm-i Riyaziyye*.¹¹¹ Başhoca İshak Hoca b. Abdullâh el-Yanyavî el-Karluhi.

3.3. Fizik

1. *Risâletu'l fi'l-hareke*.¹¹² Muslihiddin Muhammed b. Salahuddin Lârî.

3.4. Astronomi

1. *El-Heyetu'l İslâmiye*.¹¹³ İbrahim b. Abdurrahman el-Karamanî.
2. *Şerhu'l-Mulahhas fi'l-Heye*.¹¹⁴ Salahuddin Musa b. Muhammed b. Kadı Mah- mud Kadızâde er-Rumî.

¹⁰⁰ İstanbul: Matbaa-i Amire, 1265. no: 1221.

¹⁰¹ no: 1259. Yazmada Yenikapı Mevlevihânesi mührü bulunmaktadır.

¹⁰² İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1268. no: 1271. Kitapta Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹⁰³ Fazlıoğlu, *Osmanlı Felsefe Bilimin Arka planı*, 26.

¹⁰⁴ no: 1250. 268 s. Yenikapı Mevlevihânesi mührü bulunmaktadır.

¹⁰⁵ no: 1273-1, 190 v., 1282 tarihinde Osman b. Timur tarafından istinsah edilmiş *Hulâsatu'l-Hisâb*, fihristte tarihsiz olarak verilmiş, yazar ismi de kısaca Ramazan el-Kadirî şeklinde kaydedilmiş ve bu eserden başka bu numarada fihristte başka bir kitap ismi zikredilmemiş. Eserin adı ve müellifi eserin 1b ve 2âda açıkça yazılmıştır.

¹⁰⁶ Ceride-i Havadis Matbaası, 1278. no: 1268. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹⁰⁷ Yahya Efendi Matbaası, 1290. no: 1261.

¹⁰⁸ no: 1132-2, 6-8 v. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹⁰⁹ Matbaa-i Âmire, 1286. no: 1280.

¹¹⁰ İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1250. no: 1276. Yenikapı Mevlevihânesi mührü bulunmaktadır.

¹¹¹ İstanbul: Matbaa-i Amire, 1250. no: 1277. Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın mührü vardır.

¹¹² no: 1220-2, 102 v. 1063'te istinsah edilmiş bu yazmada Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹¹³ no: 1270, 37 v. Osman selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹¹⁴ no: 1272, 120. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

3. *Kıfayetu'l-kunu' fi'l-a'mal bi'r-rub'i'l-maktu*.¹¹⁵ Sıbtu'l Mardinî Bedreddin Muhammed b. Muhammed.
4. *Kıfayetu'l-kunu' fi'l-a'mal bi'r-rub'i'l-maktu*.¹¹⁶ Sıbtu'l Mardinî Bedreddin Muhammed b. Muhammed.
5. *Risâle fi'l- a'mal bi'r-rub'i'l-muceyyeb*.¹¹⁷ Sıbtu'l Mardinî Bedreddin Muhammed b. Muhammed.
6. *Vesiletu't-tullab ilâ marifeti'l-alet li'l-hisab*.¹¹⁸ Sıbtu'l Mardinî Bedreddin Muhammed b. Muhammed.
7. *Risâle fi Rub'i'l-Muceyyeb*.¹¹⁹ Mahmud b. Muhammed b. Kadızâde Mirim Çelebi.
8. *Rub'u Muceyyeb Risalesi*.¹²⁰ Rıza Mehmed.
9. *İrtifa Risalesi*.¹²¹
10. *İrtifaat cedvelleri*.¹²²
11. *Risâletu'l-meserrat fi ilmi'l-mikat*.¹²³ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt.
12. *Muhtasaru'd-dürreyn fi halli'n-neyyireyn*.¹²⁴ el-Hattab Yahya b. Muhammed b. Muhammed er-Ruaynî.
13. *Efkâru'l-ceberût fi tercemeti Esrâri'l-Melekût*.¹²⁵ Halil Şeref b. Ahmed el-Elbistani Hayatizâde.
14. *Ta'limu'l küre*.¹²⁶ Abdurrahimzâde Osman Saib.

3.5. Psikoloji

1. *Risâle fi ilmi'n-nefs*.¹²⁷ Hüseyin b. Abdullâh el-Buharî İbn Sînâ. İbn Sînâ'nın Kitâbu-ş Şifâsının "et-Tabi'iyât" kısmının altıncı fenni "*Kitâbu'n-Nefs*"tir.¹²⁸ Risale de bu bahsi muhtevirdir.
2. *Makale fi umûri'n-nefs ve kuvâhâ*.¹²⁹ Behmenyâr b. Merzûbân İbnü'l-Merzûbân.
3. *Risâle fi'n-nefs ve'r-rûh*.¹³⁰

¹¹⁵ İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1270. no: 1262. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹¹⁶ no: 1263, 12 v. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹¹⁷ no: 1260-3, 47-48 v. Yenikapı Mevlevihânesi kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

¹¹⁸ no: 1275-3, 43-52 v. 1220'de istinsah edilmiş bu yazmada Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹¹⁹ no: 1265, 9 v. 1212'de istinsah edilmiş bu eserde Yenikapı Mevlevihânesi kütüphanesi mührü bulunmaktadır. Aynı eserden bir başka yazma nüsha daha mevcuttur ve Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır. Bakınız, no: 1266, 11-73 v.

¹²⁰ no: 1275-1. 1220'de istinsah edilmiş bu eserde Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹²¹ no: 1275-2, 16-42 v. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹²² no: 1255, 48 v. Abdurrahman Nâfiz Paşa'nın mührü bulunmaktadır.

¹²³ no: 1264, 38 v. 1181 tarihli bu yazmada Yenikapı Mevlevihânesi kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

¹²⁴ no: 1278, 58 v. 1176'da istinsah edilmiş bu yazmada Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹²⁵ İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1265. no: 1252. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹²⁶ İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1266. no: 1253. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹²⁷ no: 1506-11, 162-164 v. 1053'te istinsah edilmiş bu yazmada Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹²⁸ İlmü'n-nefsin İslâm ilimler tasnifindeki yerile ilgili olarak İbn Sînâ psikolojiyi tabiat felsefesinin disiplinlerinden biri olarak zikretmiştir. Filozofa göre bu ilmin mevzuu, genel ruh öğretisinin yanı sıra hususen insan ruhunun bir fonksiyonu olan idrak kuvvetlerini kapsamaktadır. Psikolojinin dayandığı metafizik esas ise ruhanî ve ilâhî bir cevher olması bakımından insan ruhunun ölümsüzlüğü fikridir. Bu nedenle eseri psikoloji başlığı altında verdik.

¹²⁹ Müstensih Müftüzâde Abdülkerim, 1169, no: 1350-13, 54-57 v.

¹³⁰ no: 1506-10. 1052'de istinsah edilmiş bu eserde Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

3.6. Tıb

1. *İthafu'l-munsifin ve'l-udebâ bi-mebhasi'l-ihitiraz 'ani'l-veba*.¹³¹ el-Cezairî Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdullâh.
2. *Risâle fi't-tıb* (Baş ağrısının ve dimağ ve şakika ilaçlarının beyandır).¹³²

3.7. Musiki

1. *Tahririye*.¹³³ Abdalbâkî Nâsır Dede b. Ebübekir Dede el-Mevlevî.
2. *Tedkik ve Tahkik'in Zeyli*.¹³⁴ Abdalbâkî Nâsır Dede b. Ebübekir Dede el-Mevlevî.
3. *Tetkik ve Tahkik*.¹³⁵ Abdalbâkî Nâsır Dede.
4. *Risâle-i Mûsikî*.¹³⁶ Kadızâde Tirevî.
5. *Musikiye ait bir risâle*.¹³⁷

3.8. Jeoloji

1. *İlm-i Tabakatu'l-Arz*. Fethi Ali Efendi Rusçuklu. ¹³⁸ J.B.Leonce Elie de Beaumont (ö.1874) eserinden Türkçeye tercüme edilen ilk müstakil jeoloji kitabıdır.

3.9. Zooloji

1. *Hayatu'l-Hayevan Tercümesi: 'Ayn-i Hayat*.¹³⁹ Sivasî Abdurrahman b. İbrahim.

3.10. Coğrafya

1. *Usûl-i Coğrafya-yı Kebir*.¹⁴⁰ Ahmed Hamdi.
2. *Hulasa-i Coğrafya*.¹⁴¹ Süleyman Şevket.
3. *Umumi Coğrafya Tercümesi*.¹⁴² Theolou Aleko.
4. *El-Medhal fi Coğrafya*.¹⁴³
5. *Coğrafya Risalesi*.¹⁴⁴ Cruza Coğrafyası isimli eserin Fransızcadan Theologu Aleko tarafından yapılan tercümesidir.

¹³¹ İstanbul: Matbaa-i Âmire: 1254. no: 836. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır. Kitabın bir diğer nüshasında Yenikapı Mevlevihânesi mührü bulunmaktadır.

¹³² no: 208-3, 27 v. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

¹³³ no: 1242-3, 20 v. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi ve 1209'da telif eden Abdülbaki Dede'nin vakıf mührü bulunmaktadır.

¹³⁴ no: 1242-2, 14 v. Müellif hattı bu eserde mühür bulunmamaktadır.

¹³⁵ no: 1242-1, 41 v. 1209'da telif edilen müellif hattı bu eserde mühür bulunmamaktadır.

¹³⁶ no: 1503, 186 v. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹³⁷ no: 1011-6, 3 v. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

¹³⁸ İstanbul, Matbaa-i Âmire: 1269. no: 1274. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹³⁹ İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1272. no: 1120. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹⁴⁰ Yahya Efendi Matbaası, 1292. no: 1283. Osman Selahaddin Dede'nin mührü bulunmaktadır.

¹⁴¹ İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1286. no: 1258. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

¹⁴² no: 1257. 1245'te İstanbul'da telif edilen bu eserde Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

¹⁴³ İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1285. no: 1279. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

¹⁴⁴ Tibbiye Matbaası, 1264. no: 1256. Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

Sonuç

16. yüzyılda kuruluşundan 20. yüzyılda tekkelerin seddine kadar, İstanbul merkezli olmakla birlikte devraldığı ve içinde şekillendiği muhitin görünür görünmez tesirlerini muhtevî bir tekke kütüphanesi ve buradaki kitaplar pek çok açıdan tetkik edilebileceği gibi özellikle buradaki akli ilimlere dair kitapların mevcudiyeti veya bulunmayışının arkaplanı hakkında yorum yapabilmek öncelikle koleksiyonlarındaki kitapların ayrı ayrı tespitini icap ettirir. Tasavvuf muhitlerinde neler okunup yazıldığı, neler tartışıldığı, medrese sistemiyle irtibatları buralardaki kütüphane koleksiyonları üzerinden de masaya yatırılması icap etmektedir. Tekkeye felsefenin girip girmediği, müspet ilimlere dair kitapların buralarda okunup okunmadığı, okundularsa da ne şekilde değerlendirildikleri cevaplanmayı bekleyen sorulardır. Ancak bunlar ve benzeri soruları cevaplayabilmek için öncelikle bu koleksiyonlardaki kitaplardan haberdar olmak, ardından bazı mukayeselerle yorumlarda bulunmak gerekmektedir. Bunun için Yenikapı Kütüphanesinin –varsa- vakfiyesi henüz bulunamadığından Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde mevcut kitaplar ve yazma fihristi üzerinden buradaki kitapların tespiti ve tasnifi yapılabilmektedir.

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin küşadından itibaren kütüphanesi, yani bürokrat bir mevlevî olan Abdurrahman Nâfiz Paşa tarafından kütüphane binası vakfedilmezden çok öncesinde, müntesipler ve meşihatte bulunan mevlevîler tarafından pek çok kitabın vakfedilmesi yoluyla teşekkül etmeye başlamış, böylece farklı saiklerle pek çok ilim dalına dair kitap bir araya gelmiştir. Nakli ilimlere ve hususen tasavvufa dair Osmanlı coğrafyasında tedavüldeki kitapların yanı sıra akli ilimlere dair kitaplar koleksiyonda yer almıştır.

Kütüphanedeki akli ilimlere dair kitaplar, koleksiyonla birlikte Süleymaniye Yazma Eserler'e naklolun el yazması fihristten ve dijital katalogdan istifade ederek tespit edilmiştir. Bu yapılırken önce yazma fihrist ve dijital katalogtaki bilgiler mukayese edilmiş, sonra kitabın kendisi ve üzerindeki notlar da tetkik edilerek hangi ilim dalına ait olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kitabın dahil olduğu ilim dalına ait literatür taraması yapılarak kataloglardan elde edilen bilginin sağlamasına gidilmiştir. Çünkü yazma fihrist ve dijital katalogda kitabın akli ilimlerin hangi şubesine ait olduğuna dair bilgilerde zaman zaman farklılıklar görülmüştür. Bu durum klasik ilimler tasnifinde hangi kitap hangi ilim dalına aittir meselesiyle de yakından alakalıdır. Bu çalışma vesilesiyle kütüphane koleksiyonundaki kitapların akli ilimlerin hangi şubesine dahil olduğu açıklık kazanmıştır.

Bu bağlamda bir tekke kütüphanesi olarak Nâfiz Paşa Koleksiyonu'nda özellikle bugün pozitif bilimler kapsamında değerlendirilen akli-nazarî ilimlerin bazı yazma nüshaları mevcuttur. Ayrıca Meşşailik çizgisinin ve medrese ders müfredatının mühim eserlerinden *Hikmetü'l-âyn*, İsrâkiye ekolünün kurucusu Sühreverdî'nin meşhur eseri *Hikmetü'l-işrâk*, Ebherî'nin *Hidayetu'l-hikme* gibi eserlerin yaygın şerh ve haşiyelerinin yazmalarının mevcut olduğu kütüphanede, *Risâletü'l-hareke* gibi sadece Nâfiz Paşa Kütüphanesi'nde yazma nüshası bulunan müspet bilimlere dair eserler de mevcuttur. Koleksiyondaki eserlerin çoğu Osmanlı'da medreselerde ders olarak okutulan, pek çok kütüphanede farklı nüshaları da bulunan, bu anlamda dolaşımı yaygın denilebilecek kitaplardır. Buna mukabil medreselerde ders kitabı olarak okutulmayan el-Fârâbî, İbn Ruşd, Fahrüddin er-Râzî, Tûsî gibi İslâm filozoflarının eserleri bu koleksiyonda da bulunmamaktadır.

Koleksiyonda özellikle tıp, jeoloji, zooloji ve coğrafya sahalarındaki eserlerin 19. yüzyılda telif edilmiş matbu kitaplar olduğu dikkat çekmektedir. Bu manada modern dönemde yazılmış eserlerle klasik devir eserlerin bir arada olduğu koleksiyonun yüzyıllar boyunca canlılığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Astronomi ve tıp ilimlerindeki kitaplarda da matbu ve yazma oran yarı yarıya görünmektedir. Mevlevihâne'nin musiki ile öne çıkmasının bir yansıması olarak bu sahadaki mevcut eserler başka koleksiyonlarda bulunmayan nadir yazma risaleler olup çoğu müellif hattıdır.

İstanbul'da bir kaç yüzyıllık geleneği olan bir tekkenin kütüphanesinin ele alınması, buradaki koleksiyonun bir kaç disiplin gözetilerek yürütülmesini gerektirmektedir. Bir yandan kütüphanecilik tarihi ve teknikleri açısından değerlendirmek bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. İlimler tasnifi hakkındaki düşünce tarihindeki farklılıklar, kataloglamada esas alınacak konu başlıklarına da yansiyabilmekte, hangi kitap hangi ilim dalı adı altında bu katalogda kendine yer bulacak sorusu gündeme gelmektedir. Ayrıca kütüphanelerdeki dijitalleşme sürecinin, kadim usullerle tutulmuş tespit fişleri ve defterlerle mutabakatının sağlanması ciddi bir uğraşı gerektirmektedir. Diğer taraftan kitapların bir tekke koleksiyonuna ait olması sebebiyle tasavvuf ilmi ve tarihinin yansımalarını hem de devir devir hususiyetlerini gözetmek gerekmektedir. Ayrıca her kitabın kendi dünyası, geldiği ilim geleneği, sanatları gibi hususlar da böyle bir çalışmanın icabatındandır. Ancak takdir edileceği üzere bunların hepsinin bir anda bir makalede ele alınabilmesi mümkün değildir. Biz de bu nedenle bu çalışmanın başlığında "Giriş" kelimesini kullanmayı uygun gördük.

Hakşinas araştırmacıların ifade edebileceği üzere, elbette bu kütüphanede bir araya gelen tüm kitapların, tekke müntesipleri ve muhibban tarafından okunduğu ve anlaşıldığını söylemek ispatı mümkün olmayan bir iddiadan öteye geçemez. Yine elbette bir tekke kütüphanesinde bir araya gelmiş tüm kitapların hususen dervişlerin tahsillerine ve görgülerine katkı maksadıyla bilinçli bir iradenin neticesi burada bulunduğunu vehmetmek ancak iyi niyetli bir düşüncedir. Ancak dönemin vakıf kütüphaneleri arasında mühim bir yere haiz tekke kütüphanelerinin mevcudiyeti, bu çevrelerle bir biçimde irtibatları olan kitap severlerin de kitaplarını buralara emanet etmeyi tercih etmeleri, bu kütüphanelerin zenginleşmesi için gayretleri gözardı edilemeyecek nispettedir. Neticei kelim mevzu bahis edilen tekke kütüphanesi ve buradaki akli-ameli ilimlere dair kitaplar peyderpey, Mevlevihâne'nin hayatiyetini devam ettirdiği yıllarda buraya çeşitli yollarla intikal etmiş, ama az ama çok, her kütüphanenin payına düştüğü kadar, alâka ve istifadeye mazhar olmuştur.

Kaynakça

- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, I-II. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Büyükeşgin, İsmail. “Tahir Ağa Tekkesi”. *TURİNG* 385 (Mart 2016): 52.
- Curry, John J. “Bir Kütüphanede Ne olabilir ki? Osmanlı Metinlerine Bireysel Eserlerdense Derlemeler Merceğinden Bakış”. trc. Nur Ekşi, *Eski Türk Edebiyatı-X*, haz. Hatice Aynur vd., içinde 118-143, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Defter-i Kütübhâne-i Dügümlü Baba*. Dersaadet, 1310/1892.
- Dener, Halit. *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*. İstanbul: Maarif Vekâleti, 1957.
- Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları, 2015.
- Erünsal, İsmail E. “Katalog”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 24-28.
- Erünsal, İsmail E. “Hâlet Efendi Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 251.
- Fazlıoğlu, İhsan. “Osmanlı Felsefe Bilimin Arkaplanı: Semerkand Matematik- Astronomi Okulu”. *Divan İlmi Araştırmalar* 14: 1 (2003): 1-66.
- Fenelon. *Telemak Tercümesi*. çev. Yusuf Kâmil Paşa. Süleymaniye Kütüphanesi-Nâfiz Paşa, no. 850, 1-93.
- Filibeli ‘Ahmed Hilmi. *Tarih-i İslâm-II*. Konstantiniyye: 1914.
- Filibeli ‘Ahmed Hilmi. “Tarkat Mesâili: Lüzûm-ı Islahât”. *Hikmet* 2: 60 (8 Haziran 1911): 5.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*. Ankara: TTK Basımevi, 1967.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlanadan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1983.
- Gürgen, Süheyla Yenidünya. *Mehmed Said Hâlet Efendi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Haksever, ‘Ahmed Cahid. *Modernleşme Sürecinde Mevleviler ve Jön Türkler*. İstanbul: H Yayınları, 2009.
- Hasırızâde Mehmed Elif Efendi. *Tenşitü’l-muhibbîn bi-menâkıbi Hâce Hüsameddin*. Matbaa-i Bahriye, 1342.
- Hüseyin Vassaf. *Sefîne-i Evliya-V*. haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- İbanoğlu, Fulya. “Terakki ve Tekâmül Meselesine Tekkeden Yükselen Bir Ses: “Darviné Cevab İrşadu’l-Ğâvîn bi-Reddi Nazariyet-i Feylesof Darvin” İsimli Risalenin Çevrimyazısı ve Tahlili”. *Artuklu Akademi* 5:2 (2008): 273-342.
- İbanoğlu, Fulya. “Cambridge’de İstanbul’dan Bir Tekke Kütüphanesini Anlatmak”. *Dergâh Dergisi* 322 (2016): 26-28.
- İbanoğlu, Fulya. “İstanbul Camii ve Tekke Kütüphanelerine Dair İki Örnek: Eyüp Sultan Camii ve Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi”. *Din ve Hayat Dergisi* 30 (2017): 94-99.

İbanoğlu, Fulya. “Osmanlı Coğrafyasında Basılmış Farsça Kitaplara Bir Başka Açıdan Bakmak: 19. yüzyıl İstanbul Tekke Kütüphanelerindeki Matbu Farsça Eserler”. *Müteferrika* 54 (Kış 2018/2): 199-218.

İhtifalci Mehmed Ziya Bey. *Yenikapı Mevlevihânesi*. Darülhilafetilaliyye: Araks Matbaası, 1329.

İşli Demirel, Esin. “*İstanbul Tekkeleri Mimari Eklentileri ve Restorasyonu*.” Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Kara, İsmail. *Hanya/Girit Mevlevihânesi Şeyh Ailesi, Müştemilâtı, Vakfiyesi, Mübadelesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.

Kara, Kerim. “Mehmed Nasûhi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 501.

Kara, Mustafa. *Kalem, Kitap, Kütüphane*. Bursa: Bursa Akademi, 2019.

Kara, Mustafa. *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Karahan, Burcu. “Mentor Efendi Olmak: On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı’da Yapılan Les adventures de Telemaque Tercümeleri”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları X: Eski Metinlere Yeni Bağlımlar Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler*. haz. Hatice Aynur vd., içinde 163-198, İstanbul: Klasik, 2015.

Kaya, Bayram Ali. *Tekke Kapısı Yenikapı Mevlevihânesi’nin İnsanları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

Koç, Mustafa. “Revnakoğlu Arşivinde Tekke Kütüphaneleri”. *Z Dergisi* 5 (2021): 248-253.

Köse, Fatih. “Arşiv Belgeleri Işığında Şazeli Tekkelerinin Tarihi”, *Vakıflar Dergisi* 40 (Aralık 2013): 99-119.

Küçük, Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Simurg, 2003.

Midhat Paşa’nın Hatıraları Yıldız Mahkemesi ve Taif Zindanı-II. haz. Oman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 1997.

Özgül, Metin Kayahan. “Yusuf Kamil Paşa’nın Tercüme-i Telemak’ı”. *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 14: 40 (2002): 193-241.

Öztürk, Nazif. *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Revnakoğlu’nun İstanbul’u, İstanbul’un İç Tarihi-II, III, V. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.

Saltanatın Dervişleri, Dervişlerin Saltanatı. haz. Ekrem Işın. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

Sayar, Ahmet Güner. A. *Süheyl Ünver (Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri) 1898-1986*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1994.

Serezli, Esat. “Hâlet Efendi Kütüphanesi”. *Türkiye TURİNG ve Otomobil Kurumu* (Temmuz 1947): 12-14.

Soyсал, Özer. *Türk Kütüphaneciliği-Belgeler-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Tahirül Mevlî. *Yenikapı Mevlevihânesi Postnişini Şeyh Osman Celaleddin Efendi Merhum*. Mekteb-i Sınayi, 1326.

Takamatsu, Yoichi. "I. Mahmud Döneminde Ayasofya Kütüphanesi ve Koleksiyonu". *Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar I. Mahmud Dönemi-I*. haz. Hatice Aynur vd., içinde 309-357. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.

Tanman, Baha. "Yahyâ Efendi Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 246-249.

Tanrıkorur. Ş. Bârihüdâ Tanrıkorur. "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimarî Özellikleri.", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000.

Tekin, Ömer. *Yenikapı Mevlevihanesi (Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi 165 No'lu Zarf Işığında)*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

The Eleventh Islamic Manuscript Conference Sufism an Islamic Manuscript Culture-Conference Booklet. Cambridge: The Islamic Manuscript Association, 2016.

Topaloğlu, Bekir. "Tecridül-İtikad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 250-251.

Torun, Ahmet Semih. "Şeyh Muhammed Murad-ı Buhari Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme". *Vakıflar Dergisi* 34 (Aralık 2010): 125-161.

Türk Kütüphaneciliğinde Önemli Bir Adım: Devr-i Hamîdi Katalogları, haz. Malik Yılmaz ve İbrahim Göksel Baykan. İstanbul: Hiperyayın, 2018.

Umut, Hasan. "Risâle der ilm-i hey'eden el-fethiyye'ye: Bir Metnin Osmanlı Dünyasında Dönüşümü". Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası içinde, ed. Ömer Mahir Alper ve Mustakim Arıcı, içinde 215-225. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Yenikapı Mevlevihânesi Kütüphanesi. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi-Süheyl Ünver Dosya, no: 258, 1-63 pdf.

Yücel, Hasan Âli. *Geçtiğim Günlerden*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

Yücer, Hür Mahmut Yücer. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyılı)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

